

OKILHAN IBRAHIMOW

SAZ

4-nji synp üçin derslik

Gaýtadan işlenen we doldurylan 4-nji neşirden terjime

*Özbekistan Respublikasynyň Halk bilimi ministrligi
tarapyndan neşire hödürlenen*

Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çaphana döredijilik öýi
Daşkent – 2013

UO'K 78 (075)
KBK 85.31ya71
I-14

S y n ý a z a n l a r :

Gülnora GANIÝEWA – Respublikan tälim merkeziniň «Saz, sungat, zähmet tälimi, beden taýdan kämillik we saglyk» bölüminiň metodisti

Şuhrat MAJITOW – Özbekistan Respublikasynyň Halk bilimi otliçnigi, aýdym-saz mugallymy

Gülnora ŞARIPOWA – Nyzamy adyndaky DDPU dosenti

**«Respublikanyň ýörite kitap gaznasynyň hasabyndan
kärende üçin çap edildi».**

Ibrahimow O.

Saz: 4-nji synp üçin derslik / O.Ibrahimow. Gaýtadan işlenen we doldurylan 4-nji neşirden terjime — D.: Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çaphana döredijilik öýi, 2013. — 112 s.

UO'K 78 (075)
KBK 85.31ya71

ISBN 978-9943-03-072-5

© O.Ibrahimow
© Gafur Gulam adyndaky neşirýat-
çaphana döredijilik öýi, 2013

SÖZBAŞY

Eziz okuwçy! Her bir halkyň lezzetli heňleri, aýdym-sazlary, bir söz bilen aýdanda milli sazy bolýar. Halk sazy – köp we birnäçe asyrlaryň synaglaryndan geçen we kalbymyzdan orun tutan ruhy baýlygymyzdyr.

Dürli-dürli saz gurallarymyz we olarda ýaňlanyp gelýän milli sazларымыз bolsa, ynha şu ruhy baýlygyň aýrylmaz bölegidir.

Eliňizdäki okuw kitaby sizi ynha şeýle ruhy gözellik we baýlyklardan lezzet aldyrmak maksadynda ýazylandyr.

Onda halkymyzyň durmuş derejesi, zähmeti we dürli baýramlary bilen bagly aýdymlyry, milli saz gurallary hakyndaky maglumatlar bilen tanyşarsyňyz, seýrek aýdym-sazlary diňlärsiňiz, olaryň käbir nusgalaryny aýtmagy öwrenersiňiz. Şeýle hem, Özbegistanyň kompozitorlarynyň siz okuwçylar üçin döreden aýdymlyry bilen tanyş bolarsyňyz!

Okuw kitabynda ulanylan aşakdaky şertli belgileri ýatda saklaň:

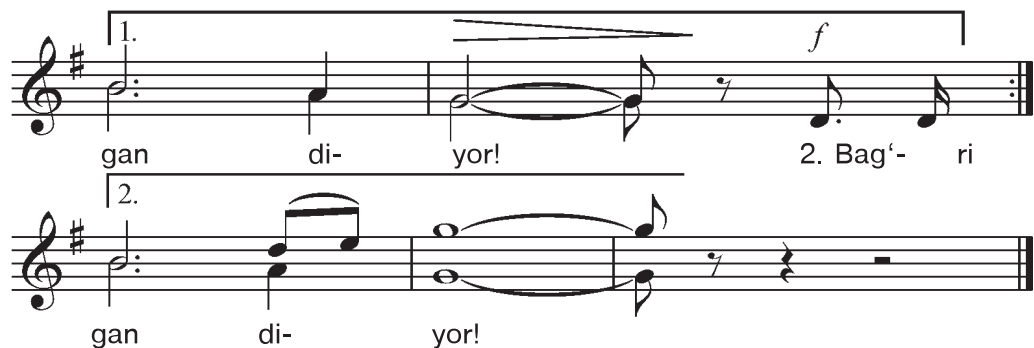
- – saz diňlemek.
- – aýdym maşklary.
- – aýdym aýtmak.
- – nota seredip aýdyň.
- – saz sowady.
- – özbaşdak okamak.
- – sorag we ýumuşlar.

ÖZBEGISTAN RESPUBLIKASYNYŇ DÖWLET SENASY

Sözleri **Abdulla Aripowýňky**

Sazy **Mutal Burhonowyňky**

1. Ser-qu-yosh, hur o'l-kam, el-ga baxt, na-jot, Sen o'-zing do'st-lar-ga yo'l-dosh, meh-ri-bon! Meh-ri-bon! Yash-na-gay to a-bad il-mu fan, i-jod, Shuh-ra-ting por-la-sin to-ki bor ja-hon! Ol-tin bu vo-diy-lar-jon O'z-be-kis-ton, Aj-dod-lar mar-do-na ru-hi sen-ga yor! U-lug' xalq qud-ra-ti jo'sh ur-gan za-mon, O-lam-ni mah-li-yo ay-la-

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
 Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh, mehribon!
 Yashnagay to abad ilm-u fan, ijod,
 Shuhrating porlasin toki bor jahon!

Ga'ytalama:

Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston,
 Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
 Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
 Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
 Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
 Istiqlo'l mash'ali, tinchlik posboni,
 Haqsevar, ona yurt, mangu bo'l obod!

Ga'ytalama:

Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston,
 Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
 Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
 Olamni mahliyo aylagan diyor!

Güýz

BIRINJI ÇÄRÝEK

ÖZBEK HALK AÝDYM WE ÇALGY GURALLARY

1–2-nji dersler. HALK AÝDYMLARY

Özbek halk agzeki döredijiliginiň aýrylmaz bölegini halk aýdymlary düzýär. Many we mazmuny taýdan dürli-dürli bolan aýdyşyklaryň özeninde halkymyzyň ýaşayşy, durmuş ýörelgeleri aňladylandyr. Şonuň bilen birlikde aýdymlarda adamlaryň ata Watana, tebigata, daşky gurşawa, maşgala we dost-ýarlaryna bolan mähir duýgulary çeper şöhlelendirilýär.

Halk aýdymlary ilki il arasyndan çykan daýhanlar, hünärmentler, gullukçylar we intelligentler tarapyndan dürli ýagdaýlarda dokalypdyr. Ýöne köp ýagdaýlarda olaryň atlary bize mälim bolmandyr, çünki täze döredilen

aýdym, adatda, ýazylyp alynmandyr, eýsem ol dilden ýerine ýetirilipdir we şeýlelikde bir aýdymçydan ikinjisine, atadan ogluna, babalaryndan agtyklaryna geçip, köpçüligе ýaýrapdyr. Şeýle ýagdaýda özbek halk aýdymlary nesillerden nesillere ruhy miras bolup, bize çenli ýetip gelipdir.

Halk aýdymlaryny aýtmak ýagdaýyna we mazmunyna görä «Zähmet aýdymlary», «Maşgala (toý) märeke aýdymlary», «Möwsümleýin aýdymlar» we «Çagalar aýdymlary» ýaly görnüşlere bölmek bolar.

AÝDYM

Aýdym adatda, 7 ýa-da 8 bogunly şygyr bentleri esasynda ýolbaşçysyz ýekelikde (kä halatlarda köpçülik tarapyndan) aýdylýar. Munda bentleriň arasynda gaýtalanyp durulýan ýörite gaýtalama misreleri bolmaýar.

OH, LEÝLI

Çalt, şadyýan

Tom bo-shi-da to- g'o- ra, tan-dir to'- la zo- g'o-

ra, zo- g'o- ra- ni yo- pol-

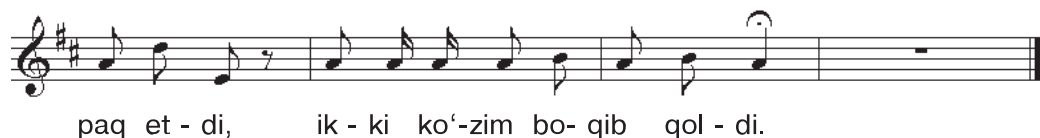
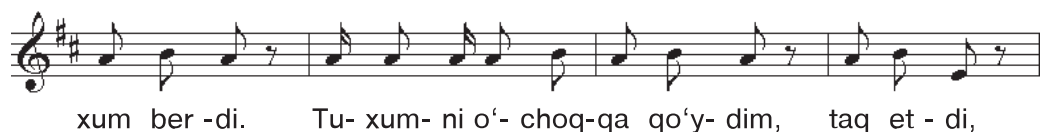
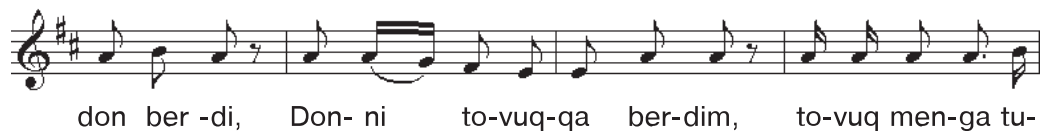
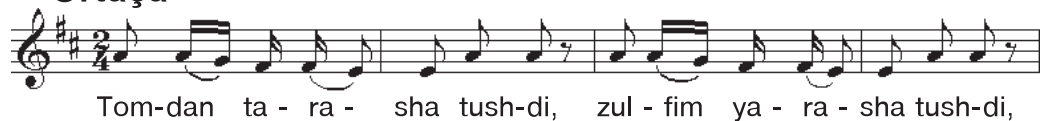
may (o'r- toq) Cho- li kam-pir o- vo- ra.

Çagalaryň «Tamdan taraşa düşdi» ýaly aýdyşyklaryň hem aýdym žanryna mysal bolup biler:

TAMDAN TARAŞA DÜŞDI

(Özbek dilinde)

Ortaça

Aýdymyň nusgalaryny hünärmen sazandalar bolan kompozitorlar hem döredýärler. Munda olar halkyň döpdessurlaryna daýanýarlar. Şol sanda, kompozitor Nadim Narhojaýewiň «Şaftoliga sawolim» (goşgusy Polat Möminiňki) aýdymy halk aýdymlary ýaly ýedi bogunly goşgy bentleri esasynda ýerine ýetirilýär. Şonuň bilen birlikde onda saz gurallary hem goşulýşýar.

Şu aýdymy mugallymyň kömeginde aýtmagy öwreniň. Munuň üçin ilki aşakdaky maşklary ýerine ýetirip, sesiňizi sazlaň.

ŞAFTOLIGA SAWOLIM

(Özbek dilinde)

Sözleri **P.Möminiňki**

Sazy **N.Narhojaýewiňki**

Şadyýan

Shaf- to -lim, oh, shaf- to- lim, oh, shaf- to -lim, oh, shaf-to- lim,
 Qi- zi - lu oq, qi- zi- lu oq, qi- zi- lu oq
 shaf - to - lim. Ham- ma men- day se- va- di,
 Pish - gan - da ma- za bo- lim. Shaf- to- lim.
 Shaf- to- lim.

Shaftolim, oh, shaftolim, (oh),
 Qizil-u oq shaftolim.
 Hamma menday sevadi,
 Pishganda maza bolim,
 Shaftolim...

Asta aytib beraqol,
 Seni topgan qay olim?
 Indamadi shaftolim,
 Qiyin ekan savolim,
 Shaftolim.

Kompozitorlaryň galamyna degişli aýdymlar, halk aýdymlaryndan tapawutlylykda, köp owazly bolmagy, ýagny iki, üç we hatda dört owazda ýerine ýetirmek üçin niýetlenilen bolmagy mümkin. Şu sebäpli bular ýaly aýdymlar köpçülik tarapyndan köpçülikleýin (hor) bolup ýerine ýetirilýär.

ÝÖNEKEÝ SAZ ŞEKILLERINI ÝATLAMAK. BENT ŞEKLI

Her bir saz eseri belli bir gurluşa eýe bolýar. Onuň şu gurluşy bolsa saz şekli diýlip atlandyrylýar. Saz şekilleri eserleriň haýsy žanrda döredilendigine we uly-kiçiligine garap dürlüçe bolýar. Iň ýönekeý saz şekillerine halk aýdymlarynda duşmak bolýar.

Halk aýdymlary, adatda, bent şeklinde bolýar. Bu şekil dört sany goşgy misrlerinden we oňa uýgunlaşdyrylan dört heň gurluşyndan ybarat bolýar. Muňa ýokarda agzalan «Oh, leýli» aýdymy mysal bolup biler. Şonuň ýaly-da, halk aýdym-saz döredijiliginde gaýtalamaly bent şekli hem köp duşýar, ýagny onda goşgy misreleri üýtgäp durýan her bir bendiň arasynda gelyän gaýtalama üýtgeşsiz gaýtalanyp durulýar. Beýle şekiller esasan ýalla žanry ýollaryna mahsusdyr.

1. Halk aýdymlarynyň nähili görnüşlerini bilýärsiňiz?
2. «Şaftoliga sowalym» aýdymynyň awtorlaryny aýdyň?
3. «Şaftoliga sowalym» goşgusyny ýat tutuň.

3-nji ders. ZÄHMET AÝDYMLARY

Zähmet aýdymlary – halk tarapyndan ýer sürmek, hasyl ýygnamak, degirmen çekmek, ýüp egirmek ýaly işlerde döredilipdir we aýdylypdyr.

Ýerine ýetirilýän zähmetiň görnüşine garap şol aýdymlary maldarçylyk, ekerançylyk we hünärmentçilik aýdymlary ýaly toparlara bölmek bolar.

Hususan-da, ekerançylyk aýdymlary hem öz möwsümine garap dürlüçe bolupdyr. Sebäbi, ýer sürüm

döwründe «Goş goşmak» (Goşçynyň aýdymy) aýdylan bolsa, hasyl ýygynynda «Orum» aýdymy ýerine ýetirilipdir. «Hop haýda» aýdymy bolsa harmanyň başynda ýerine ýetirilipdir.

HOP HAÝDA

Ortaça

Xo'p hay- da -yo xo'p hay -da, xir- mon - ni qil - gil may - da,
Xir - mon -ni qil - ma-sang may-da sen- lar - ga ti - nim qay-da. .

Hünärmentçilik aýdymlary haly dokalanda, tahýa dikilende, ýüplük egirilende ýerine ýetirilipdir:

URÇUK

E- shik ol -di - da qum - loq, me- ning i -pim yu-ma - loq,
E- lak i -chi - da ke - pak, me- ning ip -gi - nam i - pak.

Kompozitorlaryň aýdymlarynda käte goşgy bente-
rinden soň gaýtalamalar hem ulanylýar. Şol sanda,
kompozitor Hurşida Hasanowanyň «Çagalyk» aýdymy
şeyle görnüşe eýedir. Munda aýdymyň bentlerini
ýekelikde aýdylyp başlansa, gaýtalamasyny hemme
bilelikde aýdýar. Şu aýdymy siz hem şeyle ýerine
ýetiriň.

ÇAGALYK (Özbek dilinde)

Sözleri **Dilnuryňky**

Sazy **H. Hasanowanyňky**

Qan-day go'-zal, shi-rin-dir bo- la- lik,
Un-da biz-lar do- i- mo qo- lay- lik.
Qu-vonch-lar-ga o- lam - ni to'l- di- rib,
Er-tak-lar-da yur- gan - dek bo'- lay- lik.
Qu-yosh ham nur so - char biz- lar- ga,
Sho'x-sho-don o'- g'i - lu qiz- lar- ga.
Os-mon-ning bag'- ri - da yay - ray-
lik, bor bo'l-sin bo - la - lik.

Qanday go'zal, shirindir bolalik,
Unda bizlar doimo qolaylik.
Quvonchlarga olamni to'ldirib,
Ertaklarda yurgandek bo'laylik.

Ga'ýtalama:

Quyosh ham nur sochar bizlarga,
Sho'x-shodon o'g'il-u qizlarga.
Osmonning bag'rida yayraylik,
Bor bo'lsin bolalik.

Quvontirib ko'zlarni o'ynaymiz,
Tabassumsiz hech kimni qo'ymaymiz.
Biz bor yerda kattalar zerikmas,
Xursand qilib barchani to'ymaymiz.

Ga'ýtalama:

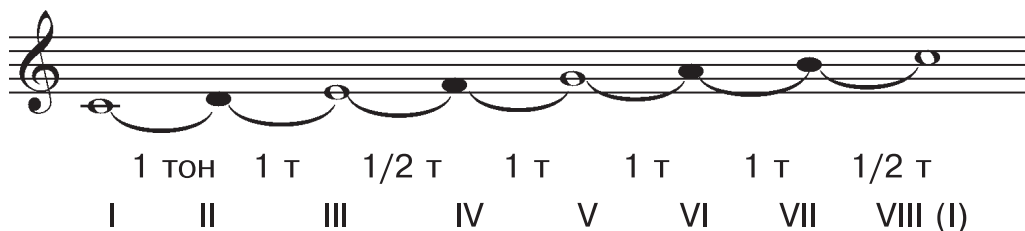
Aýdymyň tekstinde duşýan nokatly nota üns beriň.
Notanyň sag tarapyna goýlan bir nokat şu notanyň
dowamlylygyny ýene deň ýaryma artdyrýandygyny
unutmaň:

DO-MAJOR TONALLYGY

Do-major tonallygynyň esasy daýanç perdesi (tonikasy) «do» sesidir.

Şol mažor seshatary (do) perdesinden başlanyp ýokarlygyna aşakdaky ýaly düzülýär:

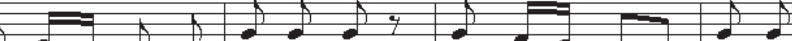
Şeýle hem, I, III we V basgançadyň sesleri durnukly (berkarar), II, IV, VI we VII basgançagyň sesleri durnukly däldir. Siz aýtmagy öwrenýän «Çagalyk» aýdymy do-majör tonallygyna aýdyň mysal bolup biler.

(Özbek dilinde)

Sazy H.Polatowyňky

Nowukhian

Jiy-da - jiy - da, jon jiy - da. Chi - lon jiy- da, non jiy -da,

Jon-ga da -vo a-sal-san, do - ri - dar-mon, gon jiy-da.

?!

1. Zähmet prosesine degişli nähili aýdymlyry bilýärsiňiz?
2. «Çagalyk» goşgusyny ýat tutuň.
3. Do-major tonallygy barada aýdyp beriň.

4-nji ders. LEPER

Leper iki adam (ýa-da tarapma-tarap bolan köpçülik) tarapyndan aýdyşyk görnüşinde aýdylýar. Beýle taraplar yzly-yzlyna, nobatma-nobat «sorag-jogap» görnüşinde guralan şygyr dörtlüklerini aýdýarlar. Halkymyzyň arasyn-da meşhur bolan «Bilezik», «Garagaş», «Kylpyllama»

ýaly leperler şeýle aýdyşyklaryň hataryna girýär. Çagalaryň «Bizden size kim gerek?» aýdym oýny hem leper häsiýetlerine eýe.

Käte leperlerde tans häsiýetli dep usullary hem ulanylyp, munda leperçiler nobatma-nobat tans edip, aýdym aýtmaklaryna sebäp bolýar. Leperleri kompozitorlar hem döredýärler. Muňa kompozitor Mardon Nasimowyň aşakdaky «Bizden size kim gerek?» oýunly aýdymy mysal bolup biler:

BIZDEN SIZE KIM GEREK?

(Özbek dilinde)

Sözleri **Ýa.Kurbanowyňky**

Sazy **M.Nasimowyňky**

Ortaça çaltlykda

mf

Qo'- zi - choq - dek sak - ra - shib, sak - ra - shib,

a tempo

di - kir-di -kir o'y -nay -miz, o'y - nay -miz. Er -kin qush-dek

yay- ra- shib, yay- ra- shib, sho'x-sho'x qo'-shiq kuy- lay -miz,

piu mosso

kuy- lay - miz. Oq te- rak - mi, ko'k te - rak,

rit

biz - dan siz- ga kim ke- rak? Ay- tin - giz, kim ke-rak?

G y z l a r: Qo'zichoqdek sakrashib-sakrashib,
Dikir-dikir o'ynaymiz, o'ynaymiz.
Erkin qushdek yayrashib-yayrashib,
Sho'x-sho'x qo'shiq kuylaymiz, kuylaymiz.

Oq terakmi, ko'k terak,
Bizdan sizga kim kerak?
Aytingiz, kim kerak?

O g l a n l a r: «Gulchehra kerak».

Maysazorda jo'sh urib, jo'sh urib,
Gijinglagan toychoqmiz, toychoqmiz.
Bir mayizni qirq bo'lib, qirq bo'lib,
Yeganlardek inoqmiz, inoqmiz.

Oq terakmi, ko'k terak,
Bizdan sizga kim kerak?
Aytingiz, kim kerak?

G y z l a r: «Baxtiyor kerak».

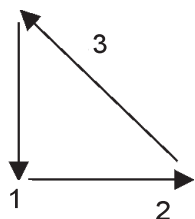
H e m m e: Bog'chamizning guliga, guliga,
Mehr qo'yib qaraymiz, qaraymiz.
Baxmal gullar qo'ynida, qo'ynida
Kapalakdek yayraymiz, yayraymiz.

3/8 ölçegi

3/8 ölçegi çalt depginde ýerine ýetirilýän saz eserlerinde ulanylýar. Bu ölçegiň ýokardaky «3» sifri bir taktyň içinde üç sany üleşüň bardygyny, aşakdaky (maýdalawjydaky) «8» sifri bolsa bu üleşleriň her biri sekizlik dowamlylyga deňdigini aňladýar. Munda üç üleşden birinji üleş güýçli, ikinji we üçünji üleşleri bolsa güýçsüzdür.

3/8 ölçeginde dirižýorlyk edende sag eliň hereketi aşakdaky ýaly bolýar: «bir» diýende – el ýokardan aşak düşýär, «iki» diýende – el aşakdan saga tarap hereketlenýär we «üç» diýende – sagdan ýokary galdyrylýar.

1. Leper žanry barada aýdyp beriň.
2. «Çagalyk» goşgusyny doly aýdyp beriň.

5-nji ders. ÝALLA

Ýalla birnäçe aýratynlyklary, şol sanda tansa çekijiligi, köpçüligiň gatnaş-magynda ýerine ýetirilmegi bilen leperе ýakyn bolan žanrdyr. Emma, leperde ilki bilen tarapma-tarap aýdyşyk ýagdaýynyň möhüm bolmagy bilen, ýallada bolsa goşgy aýdym we tansyň uýgunlaşmasy otnositel durnuklydyr. Şeýle hem, ýallalar leperden tapawutlylykda, bendi gaýtalamak görnüşinde bolýar. Munda

ýallaçy (ýekelikde) tans-oýna düşüp bentleri aýtsa, gaýtalamagy - köpçülik bilelikde aýdýar. Ýallalarda tansbap deprek usullar we dürli saz gurallaryndan ybarat ansambl bilelikde ulanylýar.

🕒 «Ýallama ýarym» ýallasyny diňläň.

ÝALLAMA ÝARYM

(Özbek dilinde)

Qal- dir- g'och qo- ra e- kan, qa- no- ti o-

la e- kan, yosh-lik- da- gi o'r- toq- lar bir u- mr- ga

Naqarot

do'st e- kan. Yal- la- ma yo- rim, yal- lo- la, yal- lo- la-

shay- lik, o'r- toq- la- shay-lik, uch-ta - to'rt-ta

bir bo'- lib, suh- bat- la- shay- lik.

1. Ýalla žanry barada aýdyp beriň.
2. Ýalla žanry haýsy taraplary bilen leperden tapawutlanýar?
3. «Bizden size kim gerek?» aýdymyndan alan täsirleriňizi aýdyp beriň.
4. «Çagalyk» aýdymyny ýatdan aýdyň.

6–7-nji dersler. ÖZBEK HALK SAZ GURALLARY

Özbek halk saz gurallaryny üç torapa bölmek mümkin:

- a. Tarly saz gurallary;
- b. Demli (üflenýän) saz gurallary;
- ç. Zarply saz gurallary.

Tarly saz gurallarynda sesi emele getiriji serişdeleri dürliçe bolýar. Şolardan, dutar we dombyra saz çyrtyp çalynýar. Tanbur tarlary görkeziji barmaga dakylýan ýörite enjam – «nohun» (magdandan ýasalaýar) serişdesi bilen çertilýär.

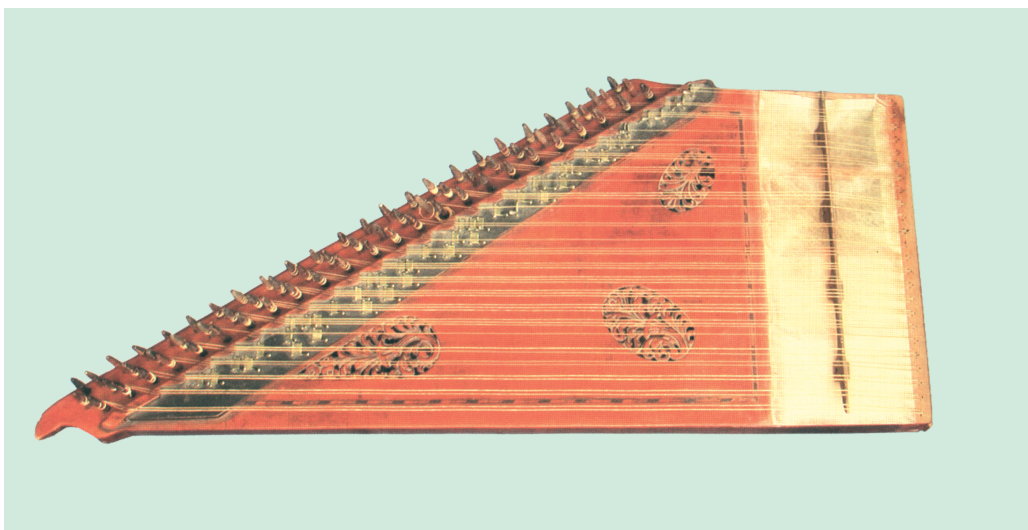

Dutar

Tanbur

Kanun sazy hem barmaklara geýilýän ýörite nohunlar arkaly dyrnap çalynýar.

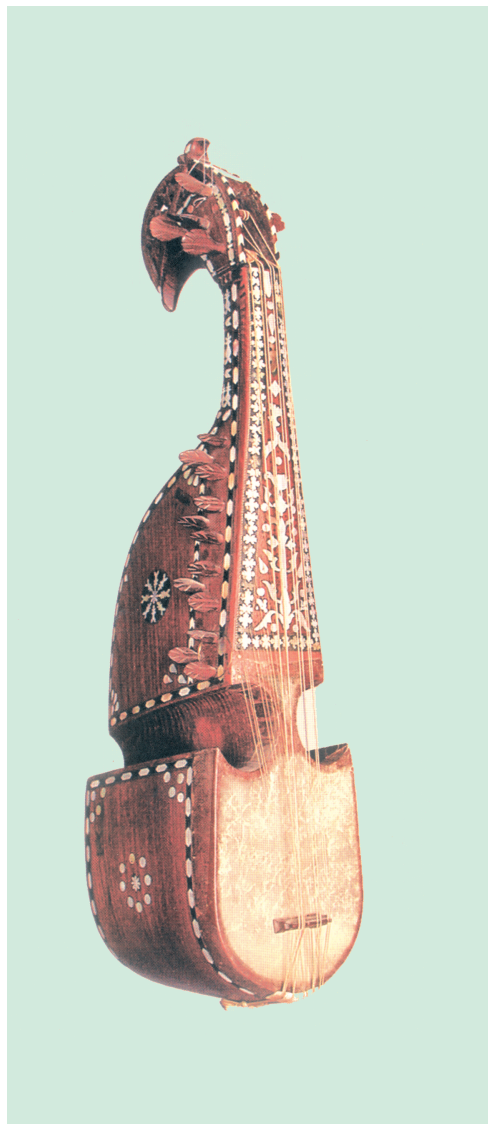

Kanun

Kaşgar rubaby, owgan rubaby, ud ýaly saz gurallary mizrab (mediator) bilen çalynýar.

Kaşgar rubaby

Owgan rubaby

Ud

Tarly saz gurallaryny ýörite keman bilen hem çalmak mümkin. Sato, gyjak, gopuz–ynha şeýle tarly-kemanly saz gurallarydyr.

Gyjak

Sato

Kobyz

Çeň esbaby iki sany çöpüň kömegi bilen urup we çertip (dyrnap) çalynýar.

Çeň

AJAM II

Ortaça çaltlykda

ÜLKÄMIZI ÖWRENELİŇ (Özbek dilinde)

Sözleri **P. Möminiňki**

Sazy **F.Alimowyňky**

Ortaça çaltlykda

lik, o'l- ka- miz- dan o'r- gi- lay- lik,

o'r- ga- nay-lik, o'r- gi- lay- lik, o'l-ka-miz-dan o'r- gi- lay-

lik. Me- hr qo'y-sak ar- zir un- ga,
Ko'r-gan sa-yin ko'r-kam-lash- gan,

1. ul-g'ay- ti- rar kun-dan kun- ga...
2. qad- din tik- lab o'k- tam- lash - gan.

O'l- ka-miz- ni o'r- ga- nay- lik, o'l- ka- miz-dan o'r- gi- lay-

lik. O'r- ga- nay- lik, o'r- gi- lay- lik,

1. o'l-ka-miz-dan o'r- gi- lay- lik, 2. lik.

O'l-ka- miz- ni o'r- ga- nay- lik, o'l- ka-miz-dan o'r- gi-lay-

lik, o'r- ga- nay-lik, o'r- gi- lay- lik,

o'l- ka- miz- dan o'r- gi- lay- lik.

O'lkamizni o'rganaylik,
O'lkamizdan o'rgilaylik.
Onadayin yurtimiz ul,
Obro'yimiz, burdimiz ul.

Naqarot:

O'lkamizni o'rganaylik,
O'lkamizdan o'rgilaylik.
O'rganaylik, o'rgilaylik,
O'lkamizdan o'rgilaylik.

Mehr qo'ysak arzir unga,
Ulg'aytirar kundan kunga,
Ko'rgan sayin
ko'rkamlashgan,
Qaddin tiklab
o'ktamlashgan.

Hosilga boy dala-bog'lar,
Kezaversak to'yar ko'zlar.
Ikki daryo oralg'i,
Turon zamin saraligi.

Naqarot

1. Özbek halk algy gurallary ne topara blnr?
2. Tarly-alynan saz gurallaryny atma-at ady.
3. Tarly-kemanly saz gurallaryny adyny ady.
4. Tarly-kakma saz gurallaryny adyny ady.
5. «lkmizi wreneli» adymyny nota depderinize grip, gogusyny yt tutu.

OWGAN RUBABY HAKYND A ROWAYAT

Buhara hanyny gzellikde dei yk bir gyzy bar eken. Emma ol ukusyzlyga duar bolup, keselbent bolupdyr. «Gyzym lp galmasa-dy?» – diip, han gije-gndiz gama batar eken. Grkezmedik tebib, atdyrmadyk gurrasy galmandyr. Barybir gyz sagalman, gatam gnden-gne agyrლაყberipdir. Gyzy gndiz howzu ynyna ykaryp ytyryp, gije bolsa kg iine girizrdiler. Hany gyzy howzu nde oturyp, bagda yren tawuslara seredip, olanyp oturar eken. Sebbi olary rn gowy grn eken. Tawuslar ylegini yasa gwni gterilip, ona dsseler guwanyady. Hemie: «u

«Hyýal». **Alişer Mirzo.**

tawuslar bileleşip, aýdym aýdyp, tansa düşsediler» diýer eken. Buharada ýaşayan bir owgan ýigidi mundan babardar bolupdyr. Ol eli gül ussa eken, hat-da gury agaja hem «jan bagyşlar» eken. Hünärini işe salyp, tawu-sa meňzeş bir esbap ýasapdyr. Ony alyp hanyň saraýyna barypdyr. Hanyň huzuryna baryp: «Men gyzyňyzy bejereýin», – diýipdir. Hanrazy bolupdyr. Owgan ýigit baga girip, gyzyň ýanyna gelipdir-

de, özüniň ýasan tawusa meňzeş guralyny çalyp başlapdyr. Guralyň kä gamgyn, käte bolsa joşgun sazyna berlip giden hanyň gyzy ýuwaş-ýuwaş uka gidipdir. «Uky derde doga, bimara şypa» diýip, ýöne ýere aýdylmaýar. Owgan ýigit guralyny çalyberipdir, hanyň gyzy bolsa hezil edip uklaberipdir. Soňra owgan ýigidi ol gyzy gowy görüp galypdyr. Gyza bolan mähri artdygysaýyn elindäki guraly ýene-de zaryn owaz edipdir. «Gyzyma näme bolduka, bir habar alaýyn» diýip, han baga gelipdir. Ol uklap ýatan gyzyny, onuň ýanyndaky owgan ýigidiniň bolsa elindäki guralyny zaryn çalyanyny görüp: «Gyzymyň başyny aýlandyryp ýörmesin» diýip, oýlaýar we ýigidi bagdan kowup çykardýar. Şeýlelikde gyz açylyşypdyr. Owgan ýigidini bolsa köp gözledipdir, tapyp bilmändir. Han bolsa gyzynyň açylyşanyny görüp, özüne meňzeş hanyň ogluna uly toý edip, berip iberipdir.

Owgan ýigidi bolsa gyzyň yşkynda öz ýasan guralyny çalyp ýörüberipdir. Ol saz çalanda ukusyzlar uka gidipdir, keseller keselinden açylypdyr. Söýgüsi biwagt hazan bolanlaryň derdine dert goşulypdyr.

Şondan bäri owgan ýigidiniň ýasan guralyna «Owgan rybaby» diýip aýdylýan bolupdyr.

(«**Özbek asotirleri, hikmetleri, rowaýatlary**» kitabyndan.)

6/8 ölçegi

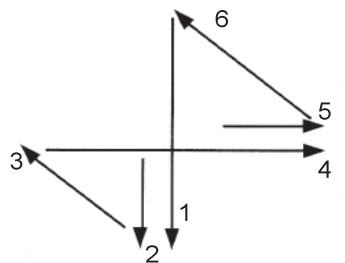
Bu ölçegiň ýokardaky «6» sany bir taktyň içinde alty sany goşant bardygyny, aşakdaky «8» sany – bu goşantlaryň her biriniň sekizlik uzynlyga deňligini aňladýar.

Alty goşantly bu ölçegde dirižýorlyk edende sag el hereketi aşakdaky ýaly bolýar (çyzga serediň):

Ýerine ýetiriliş depgini tiz bolan aýdym we başga saz eserlerinde 6/8 takt ölçegine edil sada iki goşantly ölçegdäki ýaly dirižýorlyk edilýär.

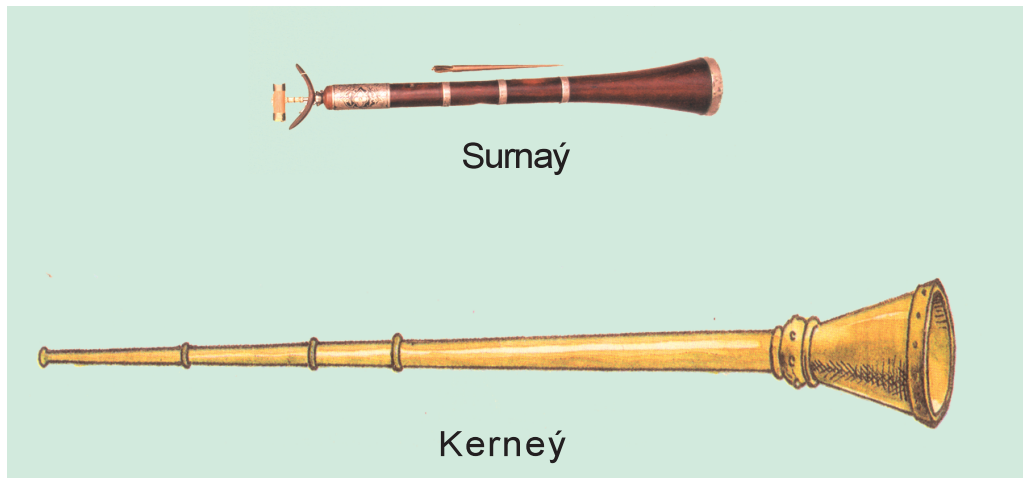
Munda her bir el hereketine üç sany goşant dogry gelýär.

8–9-njy dersler. ÜFLENIP ÇALYNÝAN WE KAKYLÝAN GURALLAR

Däbe öwrülen halk baýramlary, seýil we toý märeke-
lerini kerneý-surnaýdyr dep-nagaralarsyz göz öňüne

getirmek kyn. Sebäbi, bu gurallar ilki bilen şatlykly günleriň habarçysy hökmünde halkyň ruhy durmuşyndan orun tutupdyr.

Bulardan başga, ýene surnaý, goşnaý, sibizik, bulamon, çeňgopuz ýaly üflenip çalynýan saz gurallary hem bar.

Dep

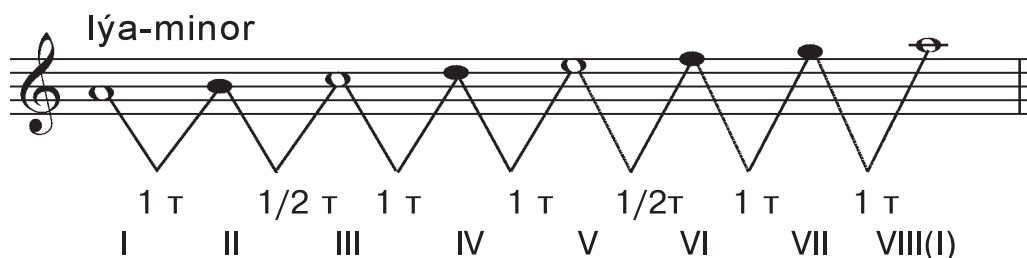

Nagara

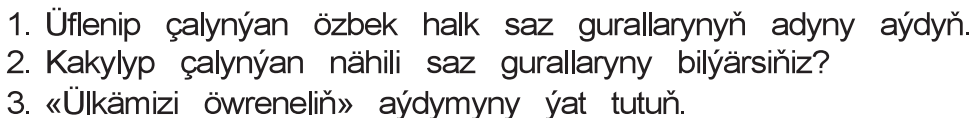

Minor seshatary

Minor seshatary major ýaly durnukly we durnuksyz basgançagyň ses hatarlaryndan düzülýär. Minorda hem durnukly sesler I, III we V basgançaklara, durnuksyz sesler bolsa II, IV, VI we VII basgançaklara dogry gelýär.

Şunuň bilen birlikde minor seshatarynyň major seshatarynyň düzülişinden möhüm tapawutly taraplary hem bar: minor seshatarynda ýarym tonlar II we III hem-de V we VI basgançaklaryň arasynda emele gelýär.

Gadym-gadym zamanlarda bir döweletiň söwdagärleri söwda etmek üçin sapara çykypdyrlar. Ýollary Melik Çölünden geçýän eken. Olar az ýöräp, köp ýöräp Melik Çölüniň edil ortasyna barypdyrlar.

Bir wagtlar alyp çykan suwlary gutarypdyr. Suwsuzlykdan yzly-yzyna süllerişip, ýatyp galypdyrlar. Güýç-

kuwwatlary gidip, turup ýöremäge asla mydarlary galmandyr. Şol kerweniň içinde bir ýigit hem bar eken. Ol özüniň meşigindäki ahyrky suwuny ýoldaşlarynyň agzyna damjalap-damjalap guýupdyr. Adamlar birneme özlerine gelipdirler emma, yssylyk we suwsuzlykdan ýola düşüp bilmändirler. Şonda hälki ýigit oýlap-oýlap,

suwdan boşan meşigini ýaryp, arabanyň tigurçegine mäkäm dartypdyr. Şondan soň güne garadyp goýupdyr. Soňra ony kakyp başlapdyr. Owazyna kaýyl bolup, gatyрак baka-bumladypdyr. Gitdigiçe ony şeýle bir urup başlapdyr welin, onuň owazy bütün çöli lertzana getirip başlapdyr. Başgaça bu owaza adamlar hem özlerine gelip, gymyldap başlapdyrlar. Olarda güýç-kuwwat, hereket peýda bolupdyr. Owaz alaňdan alaňa, baýyrdan baýra geçipdir. Ahyry şu çölün aňyrçetinden gidip barýan başga kerwendäkileriň gulagyna hem ýetip barypdyr. Kerwendäkiler: «Kerwen heläkçilige uçrandyr, ýogsam beýle owaz çykarmazdy. Kömege çagyryýar, barmak gerek», diýip, olaryň ýanyna ýetip gelipdirler. Heläkçilige duçar

bolan söwdagärleri özleri bilen bile söwda etmäge alyp gidipdirler. Şondan soň dep «taka-taka-tum, taka-taka-tum» diýip seslendigidinden, adamlarda aýgytlylyk, güýçlülük keýpi oýanýan eken.

(«Özbek asotirleri, hikmetleri, rowaýatlary» kitabyndan).

IKINJI ÇÄRÝEK

BAÝRAM WE DABARA AÝDYMLARY

1-nji ders. UMUMY DÜŞÜNJE

Özbek halkynyň uzak geçmişiniň dowamynda baýrama öwrülen birnäçe döpler, seýil we dürli oýunlar şekillenipdir. Esasan, bişik toýy, sünnet toýy, müçel toýy, nika toýy, ulak-gapdy ýaryşlary, derbaz oýny ýaly tomaşalar we seýiller şulardandyr. Köpçülikleýin baýram we dabaralaryň geçirilmegi köplenç güýzüň ahyryna dogry gelipdir we ol täze zähmet möwsümi ir bahara çenli dowam edipdir.

Çünki, hut şol wagtlar daýhanlar ýygym işlerini gutaryp, dynç almak maksadynda geçiripdirler.

Bu köpçülikleýin çäreleri geçirmekde saz möhüm orun eýeleýär, şol sanda surnaý, kerneý, nagara we deplerden ybarat ansamblyň sesleri dabaraly ýanlanýar. Bu saz gurallary bir wagtyň özünde hem çeper diňleýjilik, hem jarçylyk wezipesini ýerine ýetirýär. Kerneý we surnaý sesleri ilaty baýram, dabara başlananlygyndan habardar etse, ikinji tarapdan, ansamblyň ýerine ýetirmegindäki özüne çekiji sazlar, şatlyk duýgularyny emele getirýär.

Her bir tomaşa degişli ýörite ýerine ýetirilýän sazlar hem ýüze çykypdyr. Meselem, dar oýny we gurjak oýnadýanlaryň tomaşalary «Derbazi», «Duçawa», «Çarh» atly sazlaryň astynda görkezilipdir.

Masgarabaz we ýomakçylaryň çykyşlarynda, şeýle hem, «At oýunlarynda», «Az-az», «Ýüz bir», «At erany», «Narym-narym» ýaly sazlar ýaňlanypdyr.

«Owlak gapdy». Suratçy **Mannon Saidow**.

BAGŞY BOLASYM GELÝÄR

Sazy **Jeren Gurbangylyjowanyňky**

Çalt

A- ta, a- ta, aý a- ta, Tüý- dük ça- la- sym gel- ýär

A- ta, a- ta, aý a- ta, Tüý- dük ça- la- sym gel- ýär

Tüý- dük ýa- sap ber- jek- mi? Bag- şy bo- la- şym gel- ýär.

NORIM-NORIM

Şadyýan

▲ Ses maşklaryny ýerine ýetiriň.

△ «Ýahşi bola» aýdymyny benme-bent ýerine ýetirmegi öwreniň.

ÝAHŞI BOLA

(Özbek dilinde)

Sözleri P. Möminiňki

Sazy N. Narhojaýewiňki

O'y - nab yu - rib se - vi - na - di o'z - o' - zi-dan,
yax - shi - li - gi se - zi - la - di

1. yuz - ko' - zi - dan, 2. yuz - ko' - zi - dan, yuz - ko' - zi - dan.

CODA

Ya-shay-ver-sin ham-ma joy-da yax - shi bo-la, yax - shi bo - la.
Kel - ti - ra- di el - ga foy- da yax - shi bo - la, yax - shi bo - la.

Maktabidan qolmaydi kech,
Yaxshi bola-yaxshi bola.
Ikki baho olmaydi hech,
Yaxshi bola-yaxshi bola.
Ish buyursang deydi kulib:
«Xo'p bo'ladi», «xo'p bo'ladi»,
Sheriklari — o'rtoqlari
Ko'p bo'ladi, ko'p bo'ladi.

Yashayversin hamma joyda
Yaxshi bola-yaxshi bola.
Keltiradi elga foyda
Yaxshi bola-yaxshi bola.

- ?! 1. «Yahşi bola» aýdymynyň nota ýazgysynda duşýan gaýtalama belgisini anyklaň.
2. Aýdymyň goşgusyny ýat tutuň.

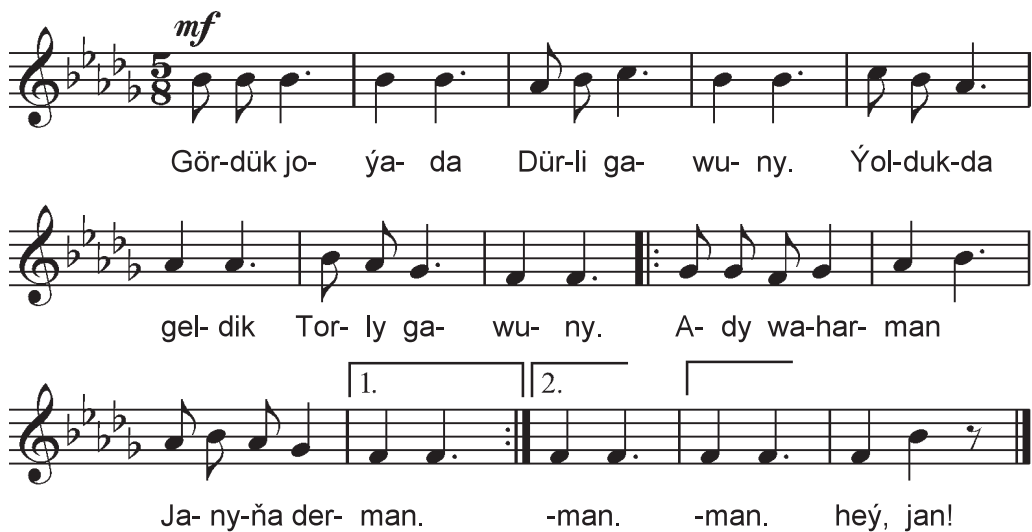

MEKDEP

«Waharman» atly sazy diňlap, ýerine ýetiren saz gurallaryny anyklamaga hereket ediň.

WAHARMAN

2–3-nji dersler. TOÝ-DABARA AÝDYMLARY

Toý – «öz ady bilen ýakyn dost-ýar, garyndaş-uruglaryň mährine, süýji-süýji naharlara, gowy aýdym we sazlara, göreş we ulakgapdy tomaşasyna, baýram şatlyklaryna, gülki we guwanja doýmakdyr»¹.

Toýda saz möhüm orun tutýar. Munda hem saz, hem aýdymlar aýdylýar. Şol sanda toýlarda kerneý, surnaý we nagaralardan ýaňlanan sazlar ilata toý başlananlygyndan habar berýär hem-de şol wagtda diňleýjide hem dabaraly baýram keýpini oýarýar hem-de tans oýnamaga çagyýar.

Toýlarda, adatda, «Nawo», «Nawo Çarhy», «Begi Sultan» ýaly sazlar çalynýar.

SURNAÝ NOWASY

Gelni ýigidiň öýüne alyp barýan wagtynda aýallar tarapyndan aýdylýan «Ýar-ýar»lar nika toýunyň iň gözəl aýdym nusgasydyr. Nika toýunyň ertesi günü ir bilen ýigidiň ata-enesi, garyndaş doganlary we obagoňşularyna gelin tarapdan «gelin salam» dabarasy

¹ Mahmud Sattor. «Özbek udumlari». D., «Fan». 1993-nji ýyl. 113-nji sah.

geçirilyär. Ýörite «gelin salam» aýdyjy tarapyndan mälim bir sazda salam aýdylyp durulýar, gelin bolsa egilip, salam berýär.

ÝAR-ÝAR (Özbek dilinde)

Ortaça

Hay-hay o'-lan, jon o'-lan(o) ke-lin kel-di,

yor - yor - ro ke-lin kel-di, Qo'-shiq

bi - lan (o) to'y bi - lan(o) ke-lin kel-di.

MUNAJAT

Agras

sol-major

Imamjan Ikramov

Hormatly okuwçylar! Siziň nota garap maşk eden saz nusgaňyz, halkymyz tarapyndan gadymdan söýüp aýdylan «Munajat» aýdymynyň başlanýan böleginden alnan.

Özbekistanyň halk artisti, sazanda we kompozitor Imamjan Ikramov (1891 — 1980, Daşkent) bu saza hezret Alişer Nowaýynyň «Sarwi gulro gelmedi» gazalyny baglap, onuň aýdym ýoluny döretdi. Bu aýdym şeýle başlanýar:

MUNAJAT

(Sarwi gulro gelmedi)

Sözleri **A.Nowaýynyňky**

Sazy **I. Ikramowyňky**

Agras

Ke-cha kel - gum- dur de-bon ul

sar-vi gul - ro' kel- ma- di- yo...

Eger üns beren bolsaňyz, şu «Munajat» aýdymy Siziň nota seredip ýerine ýetiren «Munajat» böleginden belli bir derejede tapawutlanýar. Şol sanda, aýdym ýolunyň heňi 4/4 takt ölçeginde däl, eýsem 2/4 takt ölçeginde berlendir.

I. Ikromow «Çöli Irak» we «Ajam» atly klassyky sazlara hem A. Nowaýy gazallaryny baglanyşdyryp, olary halkymyza ýetiren görnükli senetkärdir. Şonuň bilen birlikde, I. Ikromow tarapyndan döredilen «Sölim», «Indemedi», «Gül teraman saralab», «Tapylmaz», «Kaşy karasyny köriň», «Ul kara köz», «Kim desun» ýaly ençeme aýdymlary halkymyzyň göwnünden turdy.

WATAN MÄHRI

(Özbek dilinde)

Sözleri **J.Jabbarowyňky**

Sazy **I.Ikramowyňky**

Dabaraly

Va-tan, sen, be- ba-ho gul-bog'-ni sev-dim,
yash-na-gan sha- har-lar, qish-loq- ni sev-dim,
Su-vi shar- bat - shi-rin bu-log'- ni sev-dim,
bax- tim- ga nur soch-gan chi-roq'- ni sev-dim.
Qa-d(i)r-don yo- ru do'st, o'r- toq -ni sev-dim.

Sen-da xalq-lar o- zod, o'-zing mu-zaf-far,
g'a-la- bang us- ti- ga g'a-la- ba, za- far,
Ja-hon-ga tar- qa- lar sen-dan xush-xa-bar,
bax-tim-ga nur soch-gan chi-rog'- ni sev-dim,
qa-d(i)r-don yo- ru do'st, o'r- toq -ni sev-dim.

Vatan, sen, bebaho gulbog'ni sevdim,
Yashnagan shaharlar, qishloqni sevdim.
Suvi sharbat – shirin bulog'ni sevdim,
Baxtinga nur sochgan chirog'ni sevdim,
Qadrdon yor-u do'st, o'rtoqni sevdim.

Senda xalqlar ozod, o'zing muzaffar,
G'alabang ustiga g'alaba, zafar.
Jahonga tarqalar sendan xushxabar,
Baxtinga nur sochgan chirog'ni sevdim,
Qadrdon yor-u do'st, o'rtoqni sevdim.

- ?! 1. Nāhili to'y a'ydymlaryny bil'yārsiñiz?
2. Aşakdaky nota mysallarynda ýarym tonlar haýsy sesleriň arasynda ýerleşen?

Sol major

Mi minor

4–5-nji dersler. HALK TANSLARY

Tans – bu sungatyň bir görnüşi bolup, onda adamzat duýgulary, belli bir wakalar, aýak we beden hereketleri orkaly aňladylýar. Her bir halkyň söýýän aýdym-sazlary bolşy ýaly milli tanslary hem bardyr.

Özbek halkynyň ynha şeýle tanslaryna «Lezgi», «Dilhiraj», «Tanowar», «Andijan polkasy» ýalylyary aýtmak bolar. Bu tanslara, adatda, dürli halk baýramlarynda, toý-tomaşalarynda we maşgala dabaralarynda tans edilýär.

Halk tanslary özboluşly milli äheňlere eýe bolup, olar tansyň sazy, ritmi we tans hereketlerinde aýdyň ýüze çykýar. Meselem, ruslaryň «Kamarinça» tansy özboluşlylygy we şol bir wagtyň özünde deňişgenligi bilen ünsüňi çekýär.

KAMARINÇA (КАМАРИНСКАЯ)

Deňişgen

«Şagala» (Çagalak) diýlip atlandyrylýan garagalpak tansynda milli halk oýnunyň hereketleri aýdym bilen utgaşyp gidýär.

ŞAGALA

Şadyýan, çalt

Garagalpak halk aýdymly tansy

I- lay suw-da ba- liq bar A- lal- may-san' sha- g'a- la.

Ukrainleriň şadyýan «Gopak» tansynda adamyň çakgan we çalasyn hereketleri aňladylýar.

GOPAK

Çalt

Beloruslaryň «Bulba» atly durmuşy aýdymly tansynda kartoşka¹ ösümliginiň ekilişinden başlap, tä hasyl ýygnaýyp alynýança bolan zähmet suratlandyrylýar.

¹ «Kartoşka» sözi belarus dilinde «bulba» diýlip atlandyrylýar.

BULBA (БУЛЬБА)

Şadyýan

mf

Из меш - ка бе - ри кар - тош - ку и пи - тай - ся
по - нем - нож - ку; мо - жешь есть е *f* ё ва - рё - ной

Припев:

иль в мун - ди - ре за - пе - чён - ной. Трам - там - там, та - ра -
рам, там - там, без кар - тош - ки
ху - до нам, без кар - тош - ки ху - до нам.

KÜLÇE NAN

(Özbek dilinde)

Goʻsgusy P.Möminiňki

Sazy I.Hamraýewiňki

Ortaça

1. O-yim yop-di- lar kul-cha, moy kul-cha, moy kul-cha. Ye de- di- lar

to'y-gun-cha, to'y-gun-cha, to'y-gun-cha. Kul-cha o'x-shar gul-cha-ga,

oh, oh, oh. Yuzim o'xshar kul-cha-ga, oh.

Kul-cha no-nu kul-cha non, ko'-ri-ni-shi gul-cha non, kul-cha no-nu

kul-cha non, ko'-ri-ni-shi gul-cha non, gul-cha non,

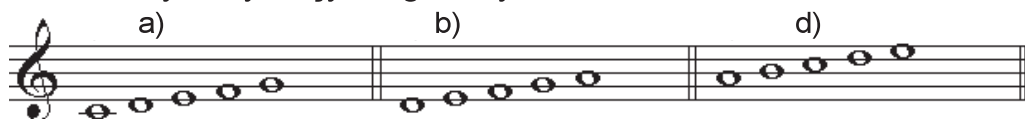

ko'-ri-ni-shi gul-cha non.

2. Shirinligi o'zimday,
Issiqligi yuzimday,
Keling, o'rtoqlar, yeymiz,
Oyimga rahmat deymiz.

1. Halk tanslary barada nämeleri bilýärsiňiz?
2. 2/4 takt ölçeginde näçe ülüş bar?
3. 3/4 takt ölçeginde näçe?
4. Aşakdaky notanyň mysalynda ýarym tonlaryň haýsy sesleriň arasynda ýerleşýändigini anyklaň:

6–7-nji dersler. ALLA AÝDYMLARY

Halkymyzyň däbine görä, maşgalada täze doglan ilkinji perzendiň şanyna bişik toýy geçirilýär hem-de şol wagtdan başlap bäbegiň ýaşayşynda möhüm bolan 2-3 ýyllyk «bişik döwri» başlanýar. Ene bäbegini uklatmak maksadynda bişigi üwräp aýdym aýdýar. Bişik bilen baglanyşykly aýdym aýdylmagyna «Alla»(hüwdi) ýa-da «Bişik aýdymy» diýilýär. Eneleriň döredijiligi bolan bu aýdymlarda çagany köşeşdirmäge gönükdirilen söz-jümleler, şeýle hem, enäniň perzendi baradaky arzuw-islegleri beýan edilýän dörtlemeler ýerine ýetirilýär. Hüwdi diňlän çaga geljekde öz ata-enesine mähirli, imanly, ene-topragyna, il-ýurduna sadyk, watanperwer, adamlara dertdeş bolýar.¹

🕒 Hüwdi diňläp alan täsirleriňizi aýdyp beriň.

HÜWDÜLER

Hüw ballym, hüw-hüw.
Meniň ballym ýatypdyr,
Gül ýassyga batypdyr.
Oýandyrmaň ballymy,

Ýañja uka gidipdir. Hüw-hüw.
Allan-allan ýagşydyr,
Al palasyň nagşydyr.
Bir agasy tüýdükçi,

¹ Asyrlara deňdeş aýdymlar. Düzüjiler: Ý.Abdurahmanow, J.Eşankulow. Daşkent.1991, 5-nji sah.

Allan-allan ýagşydyr,
 Al palasyň nagşydyr.
 Bir agasy tüýdükçi,
 Bir agasy bagşydyr.

Meniň ballym otursyn,
 Elin bala batyrsyn.
 Deň-duşlary gelende,
 Ir-iýmişler getirsin.

Alla aýdymlary kompozitorlar tarapyndan hem döredilýär. Şol sanda, awstriýaly kompozitor Wolfgang Amadeý Mosartyň «Alla» aýdymy meşhur bolup, ol özbek dilinde şeýle aýdylýar.

ALLA
 (Özbek dilinde)

Howlukman

Sazy **W.Mosartyňky**

Yot, bo- lam, ux- la, qo'- zim,

Uy- lar- da o'ch- di chi- roq.

mp

Ux- lar a- sal a- ri- lar,

Ux- lar ba- liq- lar tinch- roq.

Ko'k- da oy yar- qi- ray- di,

De- ra- za- dan qa- ray- di.

Ko'z- la- ring yum- gin, qo'- zim,

O'YIJONIM ALLASI (Özbek dilinde)

Sözleri **T.Mahmudowyňky**

Sazy **F.Alimowyňky**

Yo - qim - li, shi - rin bi - ram
o - yi - jo - nim al - la - si,
Dil-ga baxsh e-tar o - rom o-yi - jo- nim,
o - yi - jo - nim, o - yi - jo - nim al - la - si.
1. 2.
Ux - la, ux - la, qo' - zim, der,

Sen su- yan - gan to - g'im, der,

Gul - ga to'ldir bo- g'im, der, jon (ey).

O - yi - jo - nim, o - yi - jo - nim, §

o - yi - jo- nim al - la-si.

O - yi - jo- nim al - la- si.

Yoqimli, shirin biram
 Oyijonim allasi,
 Dilga baxsh etar orom
 Oyijonim, oyijonim, oyijonim allasi.

Uxla, uxla, qo'zim, der,
 Sen suyangan tog'im, der,
 Gulga to'ldir bog'im, der,
 Oyijonim allasi.

Alla tinglab bo'ldim shod,
 Ko'p so'zlarin oldim yod.
 Esdan chiqmas umrbod
 Oyijonim allasi.

«ALLA» HAKYND A ROWAÝAT

Rowaýat etmeklerine görä, jennetden kowlan Adam Ata bilen How ene biri-birine göwün berip, goşulyşyp, ekiz çagaly bolupdyrlar. Hudaýyň bu merhemetinden başy asmana ýeten Adam Ata şikara (awa) gidipdir. Hemme ýer dym-dyrslyk bolup, ýer ýüzündäki bu asudalygy diňe iki çagajygyň bitakat bolup aglaýan owazy bozýardy. How ene näme etjegini bilmän duran wagty onuň ýüreginden nähilidir bir ýakymly alla aýdymy çykan eken:

Alla, balam, bagtyýar,
Her işiň hem wagty bar,
Ataň gitdi şikara,
Alla, balam, alla-heý.

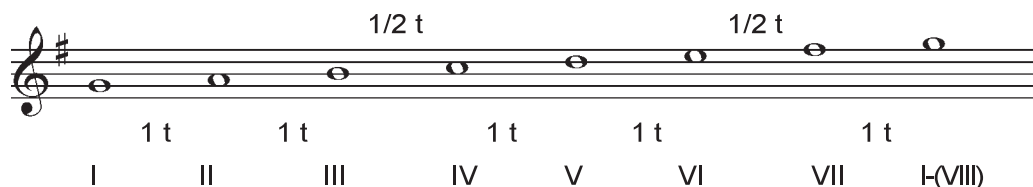
Aýtmaklaryna görä, ýer ýüzünde peýda bolan birinji çaga aýdylan alla ynha şeýle başlanan eken ... Ýer ýüzündäki ähli aýdymlar ene allasyndan başlanýar. Biziň diňläp lezzet alýan iň gowy aýdymlarymyzyň gelip çykyşy hem ene allasyna baryp direlýär.

(«**Aşyrlara deň aýdymlar**» kitabyndan)

Sol-major tonallygy

Sol-major tonallygynyň esasy daýanç perdesi (tonikasy) «sol» sesi bolup, açaryň öňünde bir sany fa-diýez belgisi bar. Sol-major tonallygynda ýarym tonlar «si» we «do» (III – IV basgançak) we fa-diýez-sol (VI – I basgançak) sesleriniň arasynda emele gelýär. Galan basgançaklaryň (I – II, II – III, IV – V, V – VI, VI – VII) sesleriniň her biri özara I ton aralygynda ýerleşýär.

Şeýle hem, I – III – V basgançagyň sesleri (sol-si-re) durnukly, II – IV – VII basgançagyň sesleri bolsa durnuksyzdyr.

1. Hüwdüleri ýat tutuň.
2. Aşakdaky mysalda nähili alterasiýa belgileriniň ulanylandygyny anyklaň:

ALMANY ATDYM

Değişgen

3. Aşakdaky mysall aryň takt ölçeglerini anyklaň:

BIRINJI ÝARYM ÝYLlyk BOÝUNÇA BERKITMEK ÜÇIN ÝUMUŞLAR

1. Halk aýdymlary ilki başda kimler tarapyndan döredilipdir?

- A) Daýhanlar, hünärmentler, intelligentler tarapyndan.
- B) Aýdymçylar tarapyndan.
- D) Kompozitor we şahyrlar tarapyndan.

2. Nähili aýdymlar «Zähmet aýdymlary» diýlip atlandyrylýar?

- A) Watanperwerlik ruhundaky aýdymlar.
- B) Çagalar aýdymlary.
- D) Zähmet çekmek bilen bagly aýdymlar.

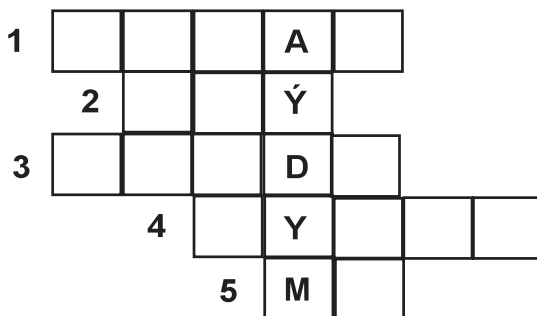
3. Tarly-kemanly saz gurallary haýsy hatarda dogry berlen?

- A) Çeň, owgan rubaby, dutar.
- B) Gyjak, sato, gopuz.
- D) Ud, tanbur, kanun.

4. «Ýalla» diýip nämä aýdylýar?

- A) Sazandalar toparyna.
- B) Bent-gaýtalama şeklindäki saz we tans.
- D) Tarly saz gurallary toparyna.

5.

- 1. Ukrain halk tansy.
- 2. Üflenip çalynýan saz guraly
- 3. Bäbegiň ilki eşidýän aýdymy.
- 4. Skripka meňzeş milli saz guraly.
- 5. Notanyň ady.

ÜÇÜNJI ÇÄRÝEK

MÖWSÜM AÝDYMLARY

1-nji ders. MÖWSÜM WE MÄREKE AÝDYMLARY

Özbek halkynyň ýyl aýlary we pasyllaryna baglylykda geçirilýän dabaraly märeke we däpleri bar. Meselem, gözel bahar paslynda Nowruz baýramy giň belenilip geçilýär, läle seýilleri, hem-de daýhançylyk zähmetiniň başlanmagy bilen bagly «Şah maýlar» dabaralary bolupdyr. Şeýle hem güyz paslynda ýygym işleri alyp barlan bolsa, gyş paslynda gep oýunlaryny düzýärler. Halk agzeki saz döredijiliginde ynha şunuň ýaly möwsüm däplerine göni (ýa-da göni däl) bagly aýdymlar hem emele gelipdir.

Daşkentde gyş.

- ◉ **Kompozitor Awaz Mansurowyň «Garboran» aýdymyny diňläň we onuň mazmunyny gürrüň edip beriň.**

GARBORAN
(Özbek dilinde)

Sözleri **M.Abduşukurowanyňky**

Sazy **A.Mansurowyňky**

Zar - ra - zar - ra, zar-rin qor, shosh-ma, sen-da ar-zim

mf

bor. Zar- ra-zar-ra, zar-rin qor, shosh-ma, sen-da ar-zim

bor. Ha-de- may kel-sa bo'-ron

qor-bo'-ron o'y- nay tak - ror. Ha-de-may kel-sa bo'-ron,

1.

qor-bo'-ron o'y- nay tak - ror.

2.3 Ikkisi

Qor - bo' - ro - nu qor - bo' - ron,

So- la-san bun-cha su -ron.

Chin- dan bo'l-sang pah-la-von, Bel-la-shay-lik, qor-bo'-ron!

2 1

Lya-lya-lya-lya- lya-lya- lya, lya - lya-lya -lya

2 1

lya-lya-lya-lya-lya- lya-lya, hey.

Gutarmak üçün

Rahmat: – Zarra-zarra, zarrin qor,
Shoshma, senda arzim bor.
Hademay kelsa Bo‘ron,
Qorbo‘ron o‘ynay takror.

Boran: – Uchib keldim, mana men,
Qani, ko‘rsat kuchingni!

Ga‘ytalama: Chang‘ida uch, chana min,
Qor otib, ol «o‘chingni».

Ikisi: – Qorbo‘ron-u qorbo‘ron,
Solasan buncha suron.
Chindan bo‘lsang pahlavon,
Bellashaylik, qorbo‘ron!

Rahmat: – Ko‘p maqtanma sen, Bo‘ron,
Menga teng kelolmaysan.
Men boshlasam o‘yinni —
Bosh ko‘tara olmaysan.

△ «Biz esgerdiris» aýdymyny 4/4 ölçegine dirižýorlyk edip, notalar bilen aýdyň. Soňky basgançakda goşgy bentleri we gaýtalamasy bilen baglap ýerine ýetiriň.

BIZ ESGERDIRIS

(Özbek dilinde)

Sözleri I.Rahmanyňky

Sazy N.Narhojaýewiňki

Marş tempinde

Biz askarmiz, posbonmiz,
Ulug' yo'lda karvonmiz.
Tinchlik uchun qalqonmiz,
Hech buzilmas qo'rg'onmiz.

G a ý t a l a m a :

Bir, ikki, uch, bir, ikki...
Ayting marra kimniki?
Albat marra bizniki,
Jasur o'g'lon, qizniki.

Ona yurt Turkistonda,
Yer-u osmon, ummonda
Chiniqishni qo'ymaymiz,
Tinchlik kuyin kuylaymiz.

G a ý t a l a m a :

Bir, ikki, uch, bir, ikki...
Ayting marra kimniki?
Albat marra bizniki,
Jasur o'g'lon, qizniki.

1. Berlen seshataryň haýsy perdeleriniň arasynda ýarym ton aralygynyň bardygyny anyklaň:

2. «Biz esgerdiris» aýdymyny 4/4 takt ölçeginde dirižýorlyk edip, notalar bilen ýerine ýetiriň.
3. Aýdymyň goşgusyny ýat tutuň.

Halk bagşysy
Omarkul
Polkan ogyly.

2–3-nji dersler. GYŞ PASLYNYŇ AÝDYMLARY

Gyş paslynda daýhan hem, ýer hem dynç alýandygy mälim. Ynha şu wagtlarda mähelle adamlary, oba-goňşular, garyndaş-doganlar, deň-duş oglanlar toplanşyp oturylyşyklar geçirilipdir. Ol aslynda «gyş günlerine niýetlenen bolup, uzak gyş gijelerini gowy mazmunly geçirmek, göwün açmak üçin gurnalypdyr»¹.

Oturylyşyklarda myhmandarçylyk, gyzykly gürrüňler, dürli oýunlar bilen bilelikde şygrylar hem okalypdyr, aýdym we ýallalar aýdylypdyr, bagşylaryň ýerine ýetirmeginde tirme we dessanlar diňläpdirler.

Bagşy – bu «Alpamyş», «Görogly», «Öwezhan» ýaly dessanlaryny ýerine ýetirijisi bolup, ol, adatda, dessanlaryň hem sözlerini aýdyp, hem aýdymyny aýdyp beripdir. Dombura saz guraly (käte gopuz, dutar) bolsa goşulyp çalynýan saz hökmünde ulanylýar.

Bagşyçylyk sungaty doganlyk türkmen halkynda hem giň ýaýran. Türkmen bagşylarynyň repertuary esasan «Görogly», «Şasenem-Garyp», «Ýusup-Züleýha», «Baba-Röwşen», «Ýusup-Ahmet», «Nejep oglan», «Gül-u Senuber» ýaly dessanlardan ybarat.

Dessanlary ýerine ýetirmekde (aýtmakda) dutar saz guralynyň goşulyşmagynda aýdylýar, käte oňa gyjak hem goşulyşýar.

---

¹ Mahmud Sattor. Özbekudumlari. Daşkent. «Fan». 1993, 122-sah.

⦿ «Sowuk kimi gözleýär?» adymyny diňläň we alan täsirleriň barada aýdyp beriň.

SOWUK KIMI GÖZLEÝÄR?

Sözleri **P. Möminiňki** (Özbek dilinde) Sazy **N. Narhojaýewiňki**

Ortaça çaltlykda

So - vuq kim - ni iz - lay - di,
 Sha - mo - li g'iz - g'iz - lay - di.
 Bi - la - siz - mi, so - vuq - dan Kim ku - lib, kim yig' - lay -
 di. **Gaytalam** Bo' l - sa lan - ju dan - ga - sa,
 tug - ma - si - ni taq - ma - sa, So - vuq tez - da
 yi - qa - di, Un - dan g'o - lib chi - qa - di.

Kiyinvolib, shaylanib,
Yursa o'ynab, aylanib,
Bo'shashmasa kim agar
Sovuq unga bo'yin egar.

G a ý t a l a m a :

Bo'lsa lanj-u dangasa,
Tugmasini taqmasa,
Sovuq tezda yiqadi,
Undan g'olib chiqadi.

Quvontirib yana-da,
Uchiradi chanada.
Bo'ling, deya, qahramon
O'ynatadi qorbo'ron.

G a ý t a l a m a :

?! 1. Aşakdaky nota mysallarynyň takt ölçeglerini anyklaň:

2. «Sowuk kimi gözleýär?» aýdymynda nähili alteratsiýa belgileri duşýar?
3. Berlen seshataryň haýst perdeleriniň arasynda ýarym ton aralygynyň bardygyny anyklaň.

4–5-nji dersler. TOGTASYN JALILOW

Aýgytly heň we batly marş tempinde bolan bu sazyň eýesi Özbegistanyň halk artisti, sazanda we kompozitor Togtasyn Jalilowdyr (1896—1966).

Togtasyn Jalilow 1896-njy ýylda Andijan şäherinde arabakeş Jelil atanyň maşgalasynda dogulýar. Ol çagalygyndan sazy söýüpdür we ilki Appak Ahun we Muhammet tanburçylardan sazçylyk endiklerini öwrenipdir. Soňra kokantly Ýusuf-

Togtasyn Jalilow

jan çaňcydan halk saz baýlyklaryny pugta öwrenip, olary çuňňur düşüňip kämilleşipdir. Halypalaryndan alan bilimleri geljekde T.Jalilowyň ökde sazanda we owazy ýakymly aýdymçy bolup ýetişmeginde, galyberse-de, saz we aýdymlary döretmeginde möhüm orun eýeledi. Ussadyň täze zaman ruhy bilen ýugrulan saz eserleri bilen özbek kompozitorçylygynda täze döwür başlandy. T.Jalilowyň «Eziz Watanyň», «Eý azat Watanyň», «Toýlar mübärek», «Käkiliň», «Oýnasyn» ýaly aýdym we sazlary halkymyzyň arasynda meşhur bolup gitdi. Şonuň bilen birlikde T.Jalilow Özbegistanda sazly drama žanrynyň şekillenip, ösmeginde uly goşant goşan sungat işgäridir. Ondan başga «Halima», «Dostlar», «Gülseri», «Nurhan», «Tahyr we Zöhre», «Röwşen we Zülhumar», «Fergana hekaýasy», «Gunçalar», «Alpamyş» ýaly sahna eserlerine saz ýazdy. T.Jalilow jemi 40-dan artyk sahna eserlerine saz döredipdir.

SIGNAL

Sazy T.Jalilowyňky

BAGŞYNYŇ EDERMENLIGI

– Derwezäni açýarys, mör-möjekler¹ ýaly basdyryp gelýän sähraýylara indi bäs gelip bolmaýar. Derwezäni açmasak şäheri ýa suwa basdyrar ýa-da ot berip, kül-peýekun² eder,-diýdi.

Daşkent biýi³ bela-kaza ýaly ýapyrylyp galanyň diwarlaryny bozýan duşmanlardan gorkunjyndan.

— Biýimiz dogry aýdýarlar, açarlary tabşyrmak gerek. Olar köpçülik, biz azçylyk. Bir sellemden basdyryp girip, gyrgyn ederler, – diýip onuň aýdýanlaryny makullapdyr, sag el kömekçisi.

Başgalar hem oňa goşulyşypdyr. Şondan soň Daşkent aksakallary maslahaty bir ýere jemläp, derwezäni duşmana açmaga karar edipdirler. Şol wagt bosagada sal-sal geýnen, ýüzgözi gan bir ýigit peýda bolupdyr.

¹ M ö r m ö j e k – garynja we çekirtge.

² K ül-peýekun – ýenjilip, ýok bolmak.

³ B i ý – b e k (wezipeli adam), şäher häkimi.

– Ýok, derwezäni açmarys. Basmaçylar şähere girse, ony weýran edip, ogullarymyzy olja, gyzlarymyzy ýesir eder. Bolýa diýseňiz, meniň bir özüň duşmanlary şum niýetinden gaýtaryp, yzlaryna dolandyraýyn, – diýipdir.

– Nähili edip?! Şeýle duşmanymy! – diýip haýran bolupdyr, ýygnananlar.

Biý hem:

– Bolmajak gep?! Şunça ýigitleriň dep edip bilmedik duşmanyny bir özüň nähili dep ederkaň?! – diýip haýran bolupdyr. Bir özi duşmana bäs gelip bilmez. Açary duşmanlaryň eline bermek gerek.

Hemme ýerden şowhun, galmagal göterilipdir. Şonda hálki ýigit:

– Jeňde men hem gatnaşdym. Dogry ýowu gylyç bilen dep edip bilmedik, bilmeris hem. Emma men bagşy. Hany, dombyramy bir işe salyp göreýin. Belki gylyjyň dep edip bilmedik ýowuny dombyra dep eder, – diýipdir.

Biýiň baştutanlygynda aksakallar oýlap – oýlap, ahyry bagşynyň teklibine razylyk bildiripdirler. Bagşy ýigit dombyrasyny eline alyp, galanyň iň belent ýerine çykyp, duşmanyň duran tarapyna garap, dombyrasyny çalyp başlapdyr. Urşup ýörenlerden biri ok-ýaýy bilen ony atmakçy bolupdyr, emma serkerdesi oňa ýol bermändir.

Bagşy ýigide garap:

– Eý ýigit, bu ýere gel, – diýip gygyrypdyr.

Bagşy ýigit galanyň daşyna çykypdyr.

– Sen kim, kesp-käriň näme? – diýip, sorapdyr serkerde.

– Men bagşy – diýip, jogap beripdir ol.

– Bagşy bolsaň, gowy adam ekeniň. Eliňdäki dombyraň bilen bir zamanda meni hem güldürip, hem agladyp bilseň, seni aman galdyryp, ýurduňy gabamagy

togtadyp, yzyma gaýdyp giderin. Munuň hötdesinden gelip bilmesen deriňi sypyryp, özüňi hem dara çekdilerin. Şäheriň bolsa külüni göge sowrup, ýer bilen ýegsan ederin, – diýdi.

Bagşy ýigitrazy bolupdyr. Çünki bagşynyň özi hem, dombyrasy hem tabynda eken-dä! Ol dombyrasyna garap: «Tülparym, güýjüňi görkez, şeýle bir saýragyn gülküden munuň içegisi üzülün, aglamakdan gözleri ýumulsyn», diýipdir-de gulagyny towlap başlapdyr.

Dombyra hem şu ýeriň tudundan ýasalan eken, bagşy ýigidiň sözünü «makullan ýaly» başyny silkip, «saýrap» başlapdyr. Aýdymy şeýle bir aýdypdyr sesine daglar ýerler lerzana gelipdir, ağaclar başlaryny yrapdyr. Bir wagat başmaçy leşgerbaşynyň gözünden ýaşy hatar-hatar akyp:

– Boldy, bes et, ýüregimi ezdiň! – diýip, ony zordan togtadypdyr.

Bagşy ýigit saz çalyp, aýdym aýtmagyny togradypdyr. Soň ýene aýdym aýdyp başlapdyr. Aýdym gyzanda duşman başlygynyň gülküden içegeleri üzülere gelipdir. Hemme haýran bolupdyr. Sebäbi, serkerde ömründe beýle, ýagdaýa düşmän eken!

Serkerde özüne gelip:

– Köp ýerleri gylyjyň güýji bilen zabt etdim. Emma seni zabt edip bilmedim, aýdymyň meni boýun egdirdi. Men pälimden gaýtdym. Yzyma gaýdaryn. Emma senden bir zady haýyş etsem ýok diýmezmiň? – diýipdir.

– Aýdyň, – diýipdir, bagşy ýigit.

– Men bilen gitseň, sag el wezirim edip alardym. Galan ömründe rahatlykda gün geçirerdiň – diýipdir, serkerde.

– Ýok, men şu ýerde doguldym, şu ýerde ölerin – diýipdir, bagşy.

Şeylelikde, bagşy ýigidiň dombyrasy bilen aýdymy Daşkent galasyny weýran bolmakdan ilini bolsa talaň-çylykdan saklap galypdyr.

(«Özbek asotirleri, hikmetleri, rowaýatlary» kitabyndan)

TÜYDÜGIŇ SESI

Soltan Huseýn Baýkara köp wagtyny awda geçiripdir. Günlerden bir gün ol sikarda örän ýadapdyr. Çadyryna gelip: «Men uklamak isleýärin!» – diýipdir. Hiç kim sesini çykarmandyr.

«Men uklamak isleýärin!»– diýipdir, ýene. Hiç kimden ses-üýn çykmandyr. «Men uklajak!» – diýipdir ýene Huseýn Baýkara. Hyzmatkärler eýläk-beýläk ylgapdyrlar, şerap getiripdirler, gaýtaryp iberipdir, kenizleri getiripdipler, soltan kowup goýberipdir. Serdarlar sultany uklatmak isläp özlerini her ýana urupdyrlar, emma ellerinden hiç zat gelmändir. Soltan gaharlanyp, gazap

«Tüýdügiň sesi». Suratküş **Sadulla Abdullaýew**.

«Alişer Nowaýy we Hüseýin Baýkara». Suratkeş **Sadulla Abdullaýew**.

atyna münüpdür-de, gaýdyp gelyänçäm çäresini tapmasañyz, hemmäňizi dara asdyrarnyň diýip, ýene şikara çykyp gidirdir. Wezirler oýlap-oýlap, bu meseläni hezret Nowaýydan başga hiç kim çözüp bilmeýär, diýip kömek sorap şahyra çapar iberipdirler. Nowaýy işim köp diýip, awa çykman eken. Çapar baryp Nowaýy gepiň nämedeligini derrew düşünişdir. Tüýdükçi baba diýen meşhur tüýdükçini hem özi bilen bile alyp, Hüseýin Baýkaranyň ýanyna ugrapdyr. Ortada ýerleşen «Soltan çadyr»yna tüýdükçini girizip iberip, özi başga bir çadyra giripdir. Tüýdükçini gören Hüseýin Baýkara örän şat bolup:

– Meniň gowy görýän sazymy çalyň, bir dynç alaýyn, gaty ýadadym, – diýipdir.

Tüýdük dile girip, şeýle bir zaryn saz çalypdyr welin, soltan uklap galanyny hem bilmän galypdyr. Daň atmazynyň öň ýanynda tüýdük ýene çalynyp başlapdyr.

Soltan bolsa keýpi kök halda oýanyndyr. Hyzmatkär-lerinden birini çagyryp:

– Tüýdügiň owazy bilen ýatyp, tüýdügiň owazy bilen turýanymy size kim aýtdy? Aýt, baş-aýak serpaý berjek – diýipdir.

– Mawlono Nowaýy, – diýip, jogap beripdir hyzmatkär.

– Dostum Alişer? Hany ol, tiz gelsin, – diýipdir soltan Hüseyin begenjinden.

Soltanyň ýasawullary Nowaýa bu habary ýetirip, Hüseyin Baýkaranyň huzuryna çagyýanyňy aýdypdyrlar.

– Berekella! Gulluk! Gije-gündiz meniň dynçlygym siz dostum, – diýip Hüseyin Baýkara Nowaýyny hezzet hormat bilen garşy alypdyr.

🕒 «Mirzadöwlet» sazyny diňläň we onuň takt ölçegini anyklaň.

MIRZADÖWLET I

Degişgen

Halk sazy

1. «Navbahor» aýdymyny ýat tutuň.
2. «Bagşynyň edermenligi» rowaýaty näme barada?
3. «Tüýdügiň sesi» rowaýatynda kimleriň obrazy görkezilipdir?

6–7-nji dersler. REMEZAN AÝDYMLARY

Remezany baýramyny hijri-kamary (aý) hasaby mübärek Remezany aýynyň üçünji gününden başlap ulalar ýa-da çagalaryň gatnaşmagynda geçirilýär. Munda dabara gatnaşyjylary bolan remezançylar hupdan wagtynda her bir öýüň gapysynyň agzyna ýygnanyşyp, «Remezany» ýa-da «Ýa, Remezany» aýdymyny aýdýarlar we muňa jogap hökmünde öý eýelerinden dürli ir-iýmişler we sowgatlar alýarlar. Dürli gürnüşlerde bolan bu Remezany aýdyşyklaryň mazmuny bir-birine ýakyn bolýar. Olaryň goşgy dörtlüklerinde öý eýelerine bolan gowy isleg we gowy arzuwlar bildirýärler, käte bolsa degişmeli goşgular hem aýdylýar.

NIŞOLDA (Özbek dilinde)

Sözleri **R. Tolibiňki**

Sazy **D. Omonullaýewanyňky**

Şadyýan

To'yda, bayramda,
Ro'za ayyomda
Tansiq nisholda,
Tortiq nisholda.

Muzqaymoqdan zo'r,
Mana yalab ko'r,
Oh-oh nisholda,
Oppoq nisholda.

G a' y t a l a m a :

Mazali, totli — oh!
Misli novvotli — oh!
Oh-oh nisholda,
Oppoq nisholda.

G a' y t a l a m a :

Buncha ham shirin,
Kim bilar sirin?
Oh-oh nisholda,
Qaymoq nisholda.

Muzqaymoqdan zo'r — oh!
Mana, yalab ko'r — oh!
Oh-oh nisholda,
Qaymoq nisholda.

Mehmonga yuzim,
Xizmatda o'zim.
Tayyor nisholda,
Mador nisholda.

GUTLY BOLSUN BAÝRAMYŇ

Sözleri **Gurban Meredowyňky**
Sazy **Jeren Gurbangylyjowanyňky**

Şadyýan

E- jem jan- a, e- jem jan- a, E- jem jan- a

e- jem jan. Gut- ly bol- sun, gut- ly bol- sun, Gut- ly bol- sun

baý- ra- myň! E- jem ma- ña mäh- ri- ban, Dat- ly bol- sun

baý- ra- myň! E- jem ma- ña mäh- ri- ban,

Dat- ly bol- sun baý- ra- myň!

EJEM HEM KAKAM GEREK

E- je ja-nym, jan e- jem. Aý-da- ýyn aý- dym sa- ña.
Mä- hir- li ça- gañ me- nem, U- zak ýaş di- le ma- ña.
Aý- te- re- gä, gün te- rek, Küý- se- sin se- ni ýü- rek.
Pa- ra- hat i- lim bi- len E- jem hem ka- kam ge- rek.
Aý- te- re- gä, gün te- rek, Küý- se- sin se- ni ýü- rek.
Pa- ra- hat i- lim bi- len. E- jem hem ka- kam ge- rek.

Gaýtalamak:

Aýtereg-ä, günterek,
Küýsesin seni yürek.
Parahat ilim bilen,
Ejem hem kakam gerek.

Sadalykdan sen ýalkan,
Gülleýär eziz ülkäm.
Eneleriň arzuwy,
Dünýämiz dursun mäkäm.

8–10-njy dersler. NOWRUZ BAÝRAMY AÝDYMLARY

Gözel bahar paslyna baýramlar pasly diýip hem aýdýarlar. Çünki bu pasylda Nowruz ýagny, täze ýyl baýramy giň belleniş geçilýär. Nowruz baýramynda aýdymlar, aýdyşyklar, ýallalar we dürli gyzykly oýunlar geçirilýär. Şeýle hem, bu baýramda göl ösümlikleriniň gögerip çykmagyna bagyşlanyp aýdylýan aýratyn goşgular hem bar. Meselem, gülälek we bägüleriň açylmagy şatlyk duýgularyna sebäp bolupdyr we bu duýgular aýdymlarda hem aýdylypdyr. Gülälek Nowruzyň habarçysy hasaplanyp-dyr, çünki onuň önüp-ösüp çykmagy Nowruz günlerine dogry gelýär. Şol sebäpli gülälegi depe-düzlüklerden tapyp gelip, ol hakda şatlyk aýdymyny öýme-öý ýörüp aýdýarlar we bu hoş habary oba-gonşy obadaşlaryna ýetirýärler.

BOÝÇEÇAK

Şadyýan

ÝAŞASYN NOWRUZ ADY

Sözleri **Gurban Meredowyňky**

Sazy **Jeren Gurbangyljowanyňky**

Now-ruz gel-di ül- kä- me, Aý-dym bi- le saz bi-
le. Ýa-şyl mah-mal geý-di-rip. Gel-di ba-har ýaz bi- le.
Gel-di ba-har ýaz bi- le. Ýa- şa- syn Now-
ruz a- dy. Dün- ýä dol- dy toý ba- dy.
Tu- ta- şar yş- gyň o- dy. Joş- gun ge- ler ýaz bi-
le. Joş- gun ge- ler ýaz bi- le.

Nowruz geldi ölkäme,
Aýdym bile, saz bile.
Ýaşyl mahmal geýdirip,
Geldi bahar ýaz bile.

Ýaşasyn Nowruz ady.
Dünýä doldy toý bady,
Tutaşar yşgyň ody,
Joşgun geler ýaz bile.

△ «Güñeşde» aýdymyny aýtmagy öwreniň.

GÜÑEŞDE

Sözleri Nury Baýramowyňky

Sazy Durdy Nuryýewiňki

Gü-neş-de e- ken Ba-gym oý-na- ýar. Gü-neş-de al- ma,
Na-rym oý-na- ýar. Ba- har gü- ne- ş i Dü- şen-de çö-
le, Ýa- py- lar, gyr- lar
Bes- len- ýär gü- le. Gü- neş göz- ba- şy.

Güneşde eken
Bagym oýnaýar.
Güneşde alma
Narym oýnaýar.

Güneş gowaça
Gunça, gül dakar.
Gozadan «altyn»
Ýylgyryp bakar.

Bahar güneşi
Düşende çöle
Ýapylar, gyrlar
Beslenýär güle.

Saralýar gawun,
Sorup güneşi
Serwi-derekleň
Güneş gözbaşy.

▲ «Torgaý saýraýşy» atly türkmen sazyny gyjagyň ýerine ýetirmeginde diňläp, onuň mazmunyny aýdyp bermäge hereket ediň.

TORGAÝ SAÝRAÝŞY

The musical score for «Torgaý saýraýşy» is written in 2/4 time on a single staff with a treble clef and a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The piece consists of five lines of music. The first line contains three measures of eighth-note pairs beamed together, followed by a fourth measure with a triplet of eighth notes. The subsequent four lines each contain a single measure with a triplet of eighth notes, followed by a quarter rest. The final measure of the fifth line ends with a double bar line.

ANNA

Sözleri **Kaýum Taňrygulyýewiňki**

Sazy **Weli Ahmedowyňky**

Çaltrak

Nä- me bar-ka? Näm bol-ýar-ka? Üýş-ýär- le il- ler, Üýş- ýär- le

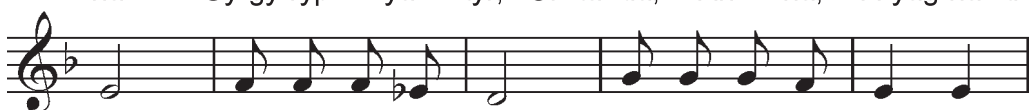
il- ler, An- na-laň öy- ne, Bag-laň go-laý- na. An- na-laň öy-

ne, Bag-laň go-laý- na. An- na-laň öy- ne, Bag-laň go-laý-

na. Gy-gy-ryp ýa- tyr, Or- ta- da, An- na, A-ýag-na ti-

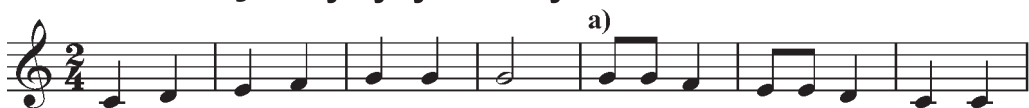

ken, Ba- typ- dyr e- ken. A- ýag- na ti- ken, wah,

ba- typ- dyr e- ken. ken. Wah, wah-eý, wah, wah.

▲ Ses maşklaryny ýerine ýetiriň.

ÇAL, DUTARYM

Sözleri Nury Baýramowyňky

Sazy Jeren Gurbangylyjowanyňky

Çaltrak

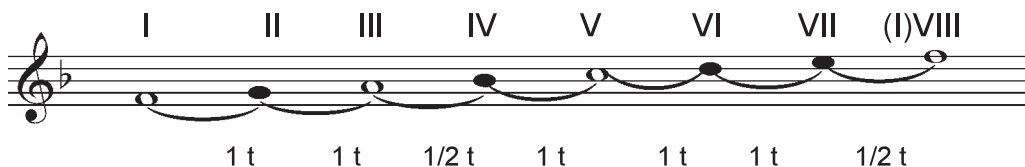
Aýdym maşklaryny ýerine ýetiriň.

Fa-major

Fa-major – bu esasy daýanç perdesi (tonikasi) «fa» bolan major tonallygy bolup, onuň açarynyň önüne bir sany si-bemol belgisi goýulýar.

Fa-majoryň durnukly sesleri I, III we V basgançaklarda, durnukly däl sesleri II, IV, VI we VII basgançaklarda ýerleşýär. Ýarym tonlar Iýa we si-bemol (III–IV) hem-de mi we fa (VII–I b.) sesleriniň aralygynda emele gelýär.

LÄLE

Allegretto

Türkmen halk aýdymy

1. Nowruz baýramyna degişli nähili aýdymlary bilýärsiňiz?
2. «Ýaşasyn Nowruz ady» aýdymynyň esasy daýanç perdesini anyklaň.
3. Aýdymy nota depderiňize göçürip şygry ýat tutuň.
4. Läle kakmagy öwreniň.

DÖRDÜNJI ÇÄRÝEK

BAHAR PASLYNYŇ AÝDYMLARY

1-nji ders. BAHAR PASLYNYŇ AÝDYMLARY BARADA DÜŞÜNJE

Möwsüm aýdymlarynyň arasynda gözel bahar paslyna bagyşlanan halk aýdymlary aýratyn orun tutýar.

Tebigatyň oýanýan döwri bolan bahar pasly läleleriň, bägüleriň açylmagy, бүтін барлығын çemenzarlyga öwürülmegi, guşlaryň çemenzarlaryň içinde ýakymly saýramaklary uludan-kiçi hemmäniň kalbyna özgeçe lezzet, şatlyk bagyşlaýar. Beýle gözel peýzažlar hakymyzyň şahyrana, ukyply wekilleri tarapyndan döredilen birnäçe goşgy we aýdymlarda taryp edilýär. Şol sanda «Bahar geldi» halk aýdymynda bu paslyň gaýtalanmaýan gözelligi wasp edilýär.

BAHAR GELDI

(Özbek dilinde)

Howlукman Özbek halk aýdymy

Ba - hor kel - di, o - chil- di gul- lar har yon-da,
Bul - bul - lar say - ra - sha - di u yon- bu yon-da.

Bahor keldi, ochildi
Gullar har yonda,
Bulbullar sayrashadi
U yon, bu yonda.

Toshdan toshga echkilar
Sakrab o'ynaydi.
Tog' bag'rida qo'zilar
O'tlab ma'raydi.

Tog'dan ko'lga tiniq suv
Tushdi shildirab,
Ko'l ichida suv to'la,
Turar miltillab.

Bahar paslynda düzlüklerde çigildemler açylyp, tebigat barha gözelleşýär. Şeýle pursatlarda halkymyz çigildem seýli baýramyny geçiripdirler. Ýaşlar, çagalar gyr-ýaýlalarda seýil edip, gujak-gujak çigildem ýygypdyrlar, soňra olary goňşularyna, dostlaryna, garyndaşlaryna sowgat edipdirler hem-de çigildem hakynda aýdym aýdyp, dürli oýunlary oýnapdyrlar.

Gözel bahar peýzažlary hu kompozitorlarymyzyň döreden aýdym we sazларыnda hem öz görnüşini tapýar. Esasan, halkymyzyň söýgüli sungat işgäri Ýunus Rejebiy dörediligine degişli «Baharym» sazynda örän gowy beýan edilýär.

BAHARYM

Sazy Ýu. Rejebiyňiňki

GÜL MEKANYŇ BAHAR-ÝAZY

Sözleri **Allaýar Güriýewiňki**

Sazy **Nury Muhadowyňky**

Syn-la dos-tum ba-har pas-ly, Gel-de, bi-ziň säh-ra-my-zy,
 heý! Mah-mal beg-res ge-ýi-nip-dir, Bök-jek-leş-ýär
 go-ýun-gu-zy, jan! Haý-ran e-der, haý-ran e-der,
 Gül me-ka-nyň ba-har-ýa-zy.

Synla dostum, bahar pasly
 Gel-de biziň sähramyzy,
 Mahmal begres geýinipdir,
 Bökjekleşýär goýun-guzy.

G a ý t a l a m a:
 Haýran eder, haýran eder,
 Gül mekanyň bahar – ýazy.

G a ý t a l a m a
 Haýran eder, haýran eder,
 Gül mekanyň bahar – ýazy.

Kömekçisi men atamyň,
 Gül sährada goýun bakýas.
 Ne enaýy guzuýyklar,
 Garagumdan suwa ýakýas.

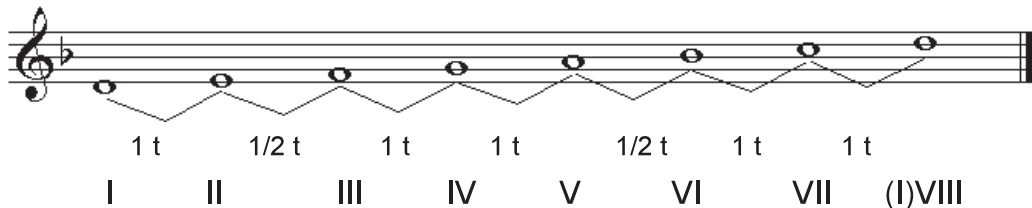
G a ý t a l a m a:
 Gök maýsalar, gök maýsalar,
 Gün nuruna ýaldyraşýar.
 Sowuk suwly çeşmelermiz,
 Bir enaýy bulduraşýar.

Re-minor tonallygy

Re-minor – esasy daýanç perdesi (tonikasy) «re» bolan minor tonallygy bolup, açaryň öňünde bir sany si-bemol belgisi bar.

Meselem:

Re-minoryň durnukly sesleri I, III we V basgançaklarynda ýerleşýär (re-fa-lýa). Galan basgançaklaryň (II, IV, VI we VII) sesleri (mi, sol, si-bemol, do) durnukly däldir.

SÄHER

Sözleri **Geldi Bäşiýewiňki**

Sazy **Nury Muhadowyňky**

2–3-nji dersler.
ÇAGALARYŇ HALK AÝDYMLARY

Asyrlaryň jümmüşinden bize çenli ýetip gelen çagalaryň aýdymlary özbek halk agzeki döredijiliginiň düzüm bölegidir. Olarda ýaş nesliň joşunly durmuşy, ýylyň pasyllary we dürli baýramlara bolan gatnaşygy özboluşly beýan edilýär.

Çagalaryň aýdymlarynyň aglabasy oýun bilen ýa-da oýun ýagdaýynda aýdylypdyr. Bahar paslyny wasp edýän «Binewşe», «Çittigül», «Ýamgyr ýagalak», «Leglek geldi» ýaly aýdymlar şolara degilidir. Meselem, bahar çagynda ýagyş şuwlap ýaganda çagalar begenişip, oýun bilen gümra bolup, «Ýamgyr ýagalak» aýdymyny aýdýarlar.

GÜLLER MENIŇ GÜLENIM

(Özbek dilinde)

Sözleri **P.Möminiňki**

Sazy **N.Narhojaýewiňki**

Bo'l-sin de-ya el cha-man, bo-g'im-ga gul e-ka-man.
Kul-gan bax-tu yosh-li-gim, gul-sha-nim-da er-ka-man.
Gul-sha-nim-da er-ka-man. Gul-sha-nim,
ho, gul-sha-nim, gul-lar ma-nim kul-ga-nim.

GYR ATYM

Sözleri **N.Baýramowyňky**

Sazy **J.Gulbangylyjowanyňky**

Çaltrak

mf

Ýo - da - lar, ýol - lar bi - len, Lä - le - zar ýer - ler bi - len

1.

Gyr a - tym, gyr a - tym, Ä - kit me - ni, zor a - tim!

Gutarmak üçin

Ä - kit me - ni, zor a - tym.

Ýel - ler sa-çym oý - na - syn, Ýol - lar me - ni goý - ma - syn,

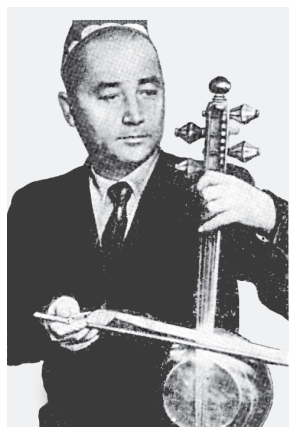
Gyr a - tym, gyr a - tym,

Gaýtalama:

Ýeller bilen ýaryşyp,
Gitsin umma garyşyp.
Gyr atym, gyr atym,
Äkit meni, zor atym!

Ýeller saçym oýnasyn,
Ýollar meni goýmasyn.
Gyr atym, gyr atym,
Äkit meni, zor atym!

Kamiljan
Jepbarow

4-nji ders. KOMPOZITOR KAMILJAN JEPBAROW

Özbekistanyň halk artisti, sazanda we kompozitor Kamiljan Jepbarow (1914, Andijan – 1975, Daşkent) milli sazymyzyň ösmegine uly goşant goşan sungat işgäridir. Ol çagalygyndan halkymyzyň gadymy sazларыny kalbyna ýerleşdirdi. Ilki dădesi Möminjandan gyjak çalmagy öwrenip başlady. Soňra halypalary Rozmet Isabaýewden çaň, gyjak we tanbur, Saburjan Syddykowdan gyjak we Muhiddinhajy Najmiddinowdan dutar sapagyny aldy. Kämillik ýaşyna ýetensoň, K.Jepbarow saz sungatynyň hem ýerine ýetirijilik, hem döredijilikde ugurlarynda üstünlikli iş alyp bardy. Esasan, ol gyjakda «Irak», «Nawo», «Dugahi Husaýn» ýaly çylşyrymly düzülişli klassyk sazлары örän ökdelik bilen ýerine ýetiripdir. Tanbur we dutar saz gurallarynda hem klassyk eserleri özboluşly gaýtalanmajak usulda çalyppdyr. Şunuň bilen birlikde K.Jepbarow sazly drama, saz we goşgy we aýdym döretmek ugrunda öndürijilikli zähmet çekdi. Kompozitor Sultan Haýytbaýew bilen bilelikde «Gülje üstünde nur», kompozitor Doni Zakirow bilen bilelikde «Nodira», «Meniň jennetim» atly dramalara saz ýazypdyr. Şeýle hem, özüniň mazmunly we özüne çekiji saz äheňleri bilen ile tanalan birnäçe goşgy we aýdymлары ýazdy. «Abat ülkäm», «Daşkent piýalasy», «Diýarymsen», «Lukmanlar», «Küýsedim», «Müptela boldum saňa», «Essalam», «Watan», «Gözleriň», «Eý peri», «Etmezmidim» şulardandyr. Meselem, şahyr Habi-

biniñ sözüne ýazan ajaýyp heňli «Diýarymsen» aýdymy halkymyzyň arasynda meşhur bolup giden. Ol aýdym şeýle başlanýar:

DIÝARYMSEN

(Özbek dilinde)

Sözleri **Habibiniňki**

Sazy **K.Jepbarowyňky**

Ortaça, çaltlykda

Ey o - zod, go' - zal

o'l - kam (jo - ni - mey), hur-mat-li di - yo-

rim - san, Ko'p zah - mat i - la

top - gan (jo - ni - mey) bax-tim- sa-nu yo-

rim - san. Jo - nim ka - bi as-

ray - man, no - mus i - la o- rim - san.

Ko'ng - lim o - chi - lur boq - sam (jo - ni - mey),

o - ro - mu qa-ro- rim - san.

ÝAZ GELYÄR

(Özbek dilinde)

Sözleri **P.Möminiňki**

Sazy **Ş.Ýormatowyňky**

Allegretto ♩ = 100

Har yi- li ko'k -lam ke-la-di, na-na-na na, na-na-na-na.

Ya-na ham ko'r -kam ke-la-di, na-na-na na, na-na-na-na.

I-liq -lan-sa ha-ro-rat, el-ga ro-hat-ha-lo-vat, El-ga ro-

hat - ha-lo- vat.

O...

o,

o...

Bo'-yin cho'-zib sha- mol - ga,

So-vuq qo-

char shi-mol-ga.

Har yi- li ko'k-lam ke-la-di,

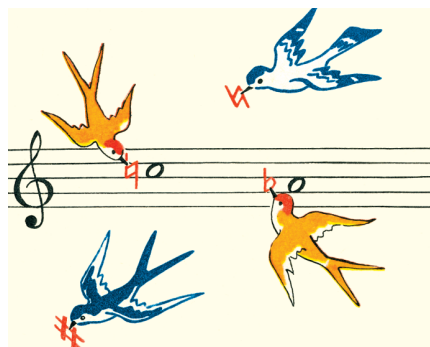

Chumoli ham tinmaydi,
Bekorchi ko'rinmaydi.
Ko'klam bilan albatta
Har jonzod harakatda.

Bag'rini keng ochar yer,
Ishlaganda chiqar ter.
Har yili ko'klam keladi,
Yana ham ko'rkam keladi.

5–6-njy dersler. BAHARYŇ ILÇILERI BARADAKY AÝDYMLAR

Halkymyz gadymdan leglek, durna, garlawaç ýaly guşlary bahar buşlukçylary hökmünde gadyrlaýarlar. Çünki bu guşlaryň uçup gelmegi gowy günlerden «habar» berýär. Meselem, ir baharda leglegi görmek bagt belgisi diýilse, leglegiň

uçup giden tarapyndan görnen adam oba bereket alyp gelýär diýip, ynanypdyrlar. Şonuň üçin ir uçup gelen durna baharyň ir gelmegini habar berse, pesden uçan durna rysgalyň bereketli boljakdygyny aňladýar we ş.m¹.

¹ Navro'z. Düzüjiler: T.Mirzaýew, M.Joraýew, Daşkent, «Fan». 1992, 85-90 s.

ARGAMÇY (Özbek dilinde)

Özbek halk aýdymy

Howlukman

Ar - g'am - chi, gi - lam - chi, ar - g'am - chi, gi - lam - chi,
Tur - na de-sam tu - rum - li, keng da - la - ga qo' - num - li.
Tur - na - lar uch - sa past - lab riz - qing ke-lar u - num - li.

Gaýtalama:

Ar - g'am - chi, gi - lam - chi, ar - g'am - chi, gi - lam - chi,

Çagalar guşlaryň uçup gelmegine intizarlyk bilen garaşypdyrlar. Çünki guşlar yssy günleriň başlanmagyny hem «habar» berýär. Şol sebäpli, leglegiň uçup gelşini gören çagalar «Leglek geldi» aýdymyny aýdypdyrlar we bu hakda ululary hem habardar etmäge howlугypdyrlar:

Leglek geldi, ýaz boldy,
Ganaty kagyz boldy.
Meýdanlara gulp urup,
Derýa boýy saz boldy ...

Käte horazlaryň jaňjagazdek sesleri hem çagalaryň şatlanmagyna sebäp bolup, olar horazlaryň «gy-gy»laryna öýkünip başlaýarlar. Şeýlelikde horaz hakynda aýdymlar emele gelipdir.

MEN ÇYNAR EKDİM

Sözleri **Gurban Çöliýewiňki**

Sazy **Durdy Nuryýewiňki**

Bir çu-kur gaz-dym. Ýo-luň bo-ýun-da. Bir çy-nar ek- dim.
 Ýum-şak to-ýun- da. Ba- har ge- len- de Ýaz- dy ol
 ýap- rak. Kö- ke güýç ber- di Yz- gar- ly top-
 rak. Kö- ke güýç ber- di Yz- gar- ly top- rak.

Bir çukur gazdym
 Ýoluň boýunda.
 Bir çynar ekdim
 Ýumşak toýunda.

Telim ýyl geçdi,
 Çynar aldy boý.
 Guşlar üstünde
 Günde tutdy toý.

Gaýtalama:

Bahar gelende
 Ýazdy ol ýaprak.
 Köke güýç berdi
 Yzgarly toprak.

Gaýtalama:

Öwsende şemal
 Saz çalyar
 Çynar.
 Her sagat üçin
 Bir mukamy bar.

Gaýtalama

ÝAZ GIJESI

Sözleri **A.Rahmanowyňky**

Sazy **D.Nuryýewiňki**

Wals tempinde

mp
Tä- sin- lik- den *mf* do- lu- dyr,
Gi- je- si ýaz gün- le- riň.
mp
Bi- ri aç- ýan ýa- ly- dyr
mp
Gun- ça- sy- ny gül- le- riň
Gül- le- riň gül- le- riň
Gün- ça- sy- ny gül- le- riň.

Täsinlikden doludyr,
Gijesi ýaz günleriň.
Biri açýan ýalydyr
Gunçasyny gülleriň

Gülleriň, gülleriň,
Gunçasyny gülleriň.

Kümüş çygy sepyärkän
Nädip otlaň ýüzüne?!
Ilmän neneň sypýarkan
Adamlaryň gözüne?!

Gözüne, gözüne,
Adamlaryň gözüne.

Doldyr baglaň gujagny,
 Dürli-dürli miweden.
 Hödür etse birjigni ...
 Getirýärkän nireden.

Nireden, nirede,
 Getirýärkän nireden?!

DERÝA

Sözleri **G.Ezizowyňky**

Sazy **D.Hydyrowyňky**

Andante

Der- ýa, der- ýa, der- ýa sen, Ni- ra a- kyp bar- ýar- syň

Gül gü- lä- lek ke- na- ryň Na- gyş ýa- lak ke- na- ryň

Gül gü- lä- lek ke- na- ryň Na- gyş ýa- lak ke- na- ryň (ey)

U- zak- lar-dan gel- ýär- syň U- zak- la ra bar- ýär- syň

Tol-kun- lar- ñy bat bi- len. Ke- na- ry- ña

ur ýar- syň.

BILBIL BILEN TORGAÝ

Torgaý aslynda sopy ekeni. Bir wagtlar Hudaýa şek ýetireni üçin Torgaýa aýlandyrylan ekeni. Torgaý bilen Bilbil aslynda adamzat neslinden bolup, biri-biri bilen çyn dost, aga-ini-garyndaş eken. Hudaý tagala olara aýdym aýtdyryp, ýaryşdyrypdyr. «Kimde-kim köp we oňat aýdym aýtsa il arasynda galýar, aýdymalaryny bag-bakjalarda aýdar, ýeňileni bolsa çöl-beýewana çykyp gidip, ol ýerde bozlap geçer», – diýipdir ol.

Şondan soň Bilbil bilen Torgaý gezekli gezegine aýdym aýdyp başlapdyrlar. Bilbil bir müň bir aýdym aýdypdyr. Torgaý bolsa müňe ýetiripdir. Şonda Alla tagala:

— Bilbil, seniň mekanyň şu ýerde, adamlaryň arasynda bolsun, bag-bakjalarda saýrap ýöräber. Torgaý seniň mekanyň bolsa çöl bolsun tä magşar gününe çenli ol ýerlerde bozlap ýöräber – diýipdir.

Şondan bäri Bilbil gülleriň arasynda, bag-bakjalaryň içinde söýgi, wepa, sadyklyk hakynda aýdym aýtsa, Torgaý çöl-beýewanlarda içi ýananyndan bozlap ýörmüş ...

(«Özbek asotirleri, hikmetleri, rowaýatlary» kitabyndan).

BAGDA BILBIL SAÝRAÝAR

Sözleri **Kasym Nurbadowyňky**

Sazy **Hudaýnazar Amangeldiýewiňki**

Bag-da bil-bil saý-ra-ýar, Jo-şup nag-ma o-ka-ýar.

Bil-bi-liň o-wa-zyn-dan A-tyr y-sy ko-ka-ýar.

- ?! 1. Guşlar hakynda nähili aýdymlary bilýärsiňiz?
2. «Bagda bilbil saýraýar» aýdymynyň esasy daýanç perdesini anyklaň.
3. Goşgyny ýat tutuň.

7–8-nji dersler. KOMPOZITOR FAHRIDDIN SADYKOW

Fahriddin Sadykow

Görnükli sungat işgäri Fahriddin Sadykow (1914–1977) özüniň mazmuna baý aýdym-sazlaryny we gaýtalanmaýan heňleri bilen özbek sazynyň ösmegine sal-damly goşant goşdy.

Hususan-da, ussadyň «Özbekçe wals», «Watan marşy», «Gurluş marşy» sazлары, «Özbekistan», «Toý mübärek», «Dutarym», «Bir gözel», «Parahatçylyk aýdymy», «Zerewşan» ýaly aýdymlary milli

saz hazynamyzdan mynasyp orun aldy.

Beýle mazmunly sazy döret-mekde F.Sadykowanyň kompozitorçylyk ukyby hem-de çaň we dutary kämil bilmegi möhüm ähmiýete eýe bolupdyr. Bu häsiýet kompozitoryň ýene başga birnäçe eserlerinde hem ýüze çykýar.

Şol sanda, muňa F.Sadykowanyň şahyr Akmal Poladyň goşgusyna ýazan «Garabaýyr» aýdymy mysal bolup biler.

Garabaýyr – Özbekistanda ýetişdirilýän tohum at bolup, ondan ýekelikde münmekde hem-de araba goşup ýük daşamakda peýdalanylýar. «Garabaýyr» goşgusyn-

da dayhanlarymyzyň agyryny ýeňil etmäge hyzmat edip gelýän ynha şeýle atlar wasp edilýär. Aýdymyň saz gurallarynda beýan edilýän giriş bölümi we gaýtalamaklary çapyksuwaryň mertligini, şygyr bentleriniň äheňleri bolsa, giň meýdanlary we olarda ylgap gelýän atlary suratlandyrýar.

GARABAÝYR

(Özbek dilinde)

Sözleri **A.Polatowyňky**

Sazy **F.Sadykowsyňky**

Chor- va- miz- ning

sav-la- ti-dur qo-ra - ba-yir o- ti - miz, yil-qi-miz-ning

chi- ro- yi - dur, bu-kil- mas qa-no-ti- miz.

Er- ka- la-nib kish- na-gan - da

ja-rang-lar da -la, tog' - lar, jan- go- var - lik

xis- la- ti ko'p, Meh- nat-da ko'n- gil chog' - lar,

meh- nat-da ko'n- gil chog'- lar. Oh, jon tul-po-ri-
miz.
Ye-li-shi-ga
teng ke - lol - mas hat-to ko'k- da bur- gut - lar,
qil - gan i - shi el - ga man - zur, maq- to- vi bor
bir daf - tar. Har kun u -ni er - ka -la - tib
yol-la- ri- ni ta- ray- man, men o- tim-ga
me-hr qo'- yib ham- ro- him deb qa-ray - man.
Ham-ro- him deb qa-ray - man. Oh, jon tul-po-ri-miz.

ÝAZ ÝAGŞY

(Özbek dilinde)

Sözleri **P. Möminiñki**

Sazy **D. Zokirowyñky**

Ortaça

Yoz ke - zar yash - na - gan e - lim -
Qush - la - rim say - ra - shar, qay - na-

da, yoz zav - qi ti - lim - da,
shar, bu - loq - lar shi - vir - lar,
di - shil - lim - da.
di - rar.
Yoz yax - shi, yoz yax - shi,
shi, yoz yax - shi, yoz yax - shi!

Quyoshday mehnatim qudrati,
Pahlavon xalqimning sur'ati,
Yurtimni bezagan, qaranglar,
Yoz kuyi har yonda jaranglar:
Yoz yaxshi, yoz yaxshi, yoz yaxshi!

ÇAMANDA GÜL (Özbek dilinde)

Şadyán

Özbek halk aýdymy

Cha - man - da - gul o - chi - lib - di - yo cha - kang - ga taq,
cha - kang - ga. Biz - ning hov - li yo' - lin - giz,
chin - ni bax - mal to' - nin - giz, Cha - man - da - gul
o - chi - lib - di - yo cha - kang - ga taq, cha - kang - ga.

1. 6\8 takt ölçegine nähili edip dirižyorlyk edilişini sag eliňiz bilen görkeziň.
2. Bu belgileriň manysyny düşündirip beriň #, b, q.
3. Major tonallygynda ýarym tonlar haýsy ses basgançaklarynyň arasynda emele gelyär?
4. Minor tonallygynda ýarym tonlar haýsy ses basgançaklarynyň arasynda emele gelyär?

IKINJI ÝARYM ÝYLLYK BOÝUNÇA BERKITMEK ÜÇIN ÝUMUŞLAR

1. Haýsy hatarda «Baýram we dabara» aýdymlary dogry görkezilipdir?

- A) «Leper», «Ah, leýli», «Sowuk kimi gözleýär?»
- B) «Ýar-ýar», «Gelinsalam», «At oýny», «Çarh».
- D) «Mekdep», «Hüwdi», «Ýalla».

2. Bagşylar nähili aýdymlary aýdýarlar?

- A) Leperleri.
- B) Dessanyň aýdymlaryny.
- D) Hüwdüleri.

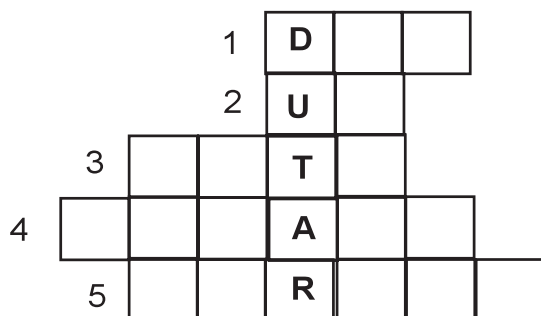
3. Remezan aýdymlary haçan aýdylýar?

- A) Toýlarda we dabaralarda.
- B) Remezan aýynda huptan wagtynda.
- D) Bábegi uklatmak maksadynda.

4. Özbek halk tanslary haýsy hatarda dogry görkezilipdir?

- A) «Kamarinskaýa», «Gopak», « Bulba».
- B) «Lezgi», «Dilhiraj», «Tanowar».
- D) «Polka», «Mazurka», «Şagala».

5.

1. Kakylp çalynýan saz guraly.
2. Tarly çalynýan saz guraly.
3. Tarly-kemanly saz guraly.
4. Laýdan ýasalan küýze şekilli saz guraly.
5. Misdan ýasalan üflenip çalynýan saz guraly.

ÝATDA SAKLAŇ!

1. Aýdym aýdýan wagtyňyzda kelläňizi we göwdäňizi dogry tutuň.

2. Aýdyşyk maşklary we aýdym aýdýan wagtyňyzda demiňizi tygşytlap ulanyň.

3. Aýdymyň sözlerini dogry aýdyň. Munda çekimli sesleri uzaldybrak, çekimsiz sesleri bolsa gysga aýtmaga hereket ediň.

4. Aýdymyň sözlerine düşüňip, onuň manysyna laýyk görnüşde aýdyň.

5. Köpçülik bolup aýdym aýdan wagtyňyzda öz sesiňiz bilen bile synpdaş dostlaryňyzyň hem sesini diňläp bile aýtmaga hereket ediň.

6. Aýdym aýdýan wagtyňyzda ýa-da ony öwrenýän mahalyňyzda mugallymyňyzyň görkezmelerine amal ediň.

AÝDYM-SAZ SÖZLÜGI

Aýdyşyk – owaz bilen aýtmak, aýtmak üçin niýetlenen ähli saz nusgalarynyň umumlaşan ady.

Owgan rybaby – tarly-çalynýan saz guraly bolup, ol mezrob (mediatr)nyň kömegi bilen çalynýar. Onuň kasesi çukur oýulan we deri bilep gaplanan bolýar, kelte we ýogyn dessesinde dört sany guşak perdesi bar. Dessesiniň ýokary böleginde 6 ýa-da 7 goşmaça («has») perdeleri hem bar. Owgan rybabynyň 5 sany esasy tarlarynda saz çalynýar. Şonuň ýaly, onuň ýan tarapynyň 10-11 sany kömekçi ýangulak simleri dartylan bolup, olar ýaňlandyrmakda ulanylýar.

Bulamon – tut agajyndan işlenen surnaý şekilli saz guraly. Emma surnaýdan kiçi, üflenýän ýeri bolsa sibizigiňki ýaly (dilli) dygy bilen tapawutlanýar.

Dep – (başgaça ady çildirme) – kakylp çalynýan saz guralynyň daşy üzümiň baldagyndan ýa-da erik, hoz agajyndan taýýarlanyp bir tarapyna öküz (ýa-da keýik, geçi) derisi gaplanýar. Içki tarapyna 40-dan artyk demir halkajyklar asylýar.

Dutar – iki tarly çalynýan saz guraly, tut, erik ýa-da hoz agajyndan taýýarlanýar. Dessesine 13-13 sany ýüpek perde bogulýar.

Dombyra – dutar ýaly iki tarly çalynýan saz guraly bolup, emma dutardan tapawutlylykda özboluşly «boguk» sesi, oňa görä gysga we inçe (perde bogulmadyk) dessesi bilen tapawutlanýar.

Kerneý – misden ýasalan demli (üflenýän) saz guraly bolup, uzynlygy 2 m we ondan hem artyk bolmagy mümkin. Onuň «tirsekli» (döwük çzykly) görnüşi hem bar.

Götermäge amatly bolmagy üçin üç bölege bölünýär. Kerneýde barmaklar bilen basylýan deşikler bolmaýar.

Güýçli we ýogyn sesiniň bolmagy soňunda «jar çekmek» üçin, şol sanda geçmişde harbylara habar bermek serişdesi bolup hyzmat edipdir. Ansamblyň düzüminde dabara we belent ruh döredýär.

Kompozitor (lat. – dörediji, ýasaýan, düzýän) – opera, simfoniýa, sonata, balet, oratoriya ýaly sazly žanrlarda eser ýazýan dörediji.

Nagara – palçykdan tüwek şekilinde ýasalyp, ýokary derejede bişirilýär. Käsesi keyik (ýa-da başga haýwan) derisi bilen gaplanýar. Nagaralar göwrümüne garap uly (dol nagara), ortaça (kös nagara) we kiçi (rez nagara) görnüşlere bölünýär.

Sato – tarly-kemanly saz guraly. Tut agajyndan oýup işlenen käsesi we uzyn dessesi tanbury ýatladýar.

Sibizik – ýönekeý gamyşdan ýasalan üflenip çalynýan saz guraly. Üflenýän ýerinden diljagaz kesilen bolup, öň tarapynda barmak basylýan üç sany deşijegi bar.

Surnaý – erik ýa-da hoz agajyndan oýup ýasalýar. Onuň öň tarapynda ýedi sany, aşagynda bir sany deşikleri bar. Surnaýda tans sazlaryny, halkymyzyň arasynda giň ýaýran aýdymalaryň sazlary hem-de mukamlaryň «surnaý ýollary» ýerine ýetirilýär.

Ansamblyň düzüminde hem surnaý esasy saz ýollaryny ýaňlandyrýar.

Tanbur – tarly çalynýan saz guraly. Tut agajyndan taýýarlanýar. Uzyn dessesinde 16 sany bogulan perdesi bar. Käsäniň gapagyna 4 sany çöp (has) perde ýelimlenen bolýar. Tanburdaky tarlaryň sany üçden alta çenli bolmagy mümkin. Häzirki wagtda üç-dört sim bilen çalynýar.

Ud – tarly-çalynýan saz gurallarynyň iň gadymylaryndan biri hasaplanýar. Ol tanbur we dutardan özüniň armyt, şekilli uly kasesi we tekiz (perde bogunlary bolmadyk) uly dessesi bilen tapawutlanýar. Ud sazyna 11 sany tar bolup, olardan baş sanysy goşa görnüşde, biri bolsa aşaky ýogyn sesiň ornunda ulanylýar.

Çeň – tarly-kakylýan saz bolup, onda jemi 40 sany sim (tar) bolýar. Şolardan 13 sanysy üçden birleşip bölünen bolup, bir simi aşaky ýogyn tara bölünýär. Çeňiň tarlary 2 sany çöp bilen kakylp we barmaklar bilen pitiklenip çalynýar.

Konun – tarly-çalynýan saz bolup, görnüşi çaň sazyna meňzäp gidýär. Emma, çaňdan tapawudy, agaç gapagynyň mälüm bölegi deri bilen gaplanan, onuň üztünden harrak ornadylyp, 24 sany üçlük içege tarlary işilýär.

MAZMUNY

Sözbaşy	3
Özbekistan Respublikasynyň Döwlet senasy	4

BIRINJI ÇÄRÝEK

Özbek halk aýdym we çalgı gurallary

1–2-nji dersler. Halk aýdymlary	7
Aýdym	8
Tamdan tараша düşdi.	9
3-nji ders. Záhmet aýdymlary	12
Hop haýda	13
Urçuk	13
Do-major tonallygy	15
4-nji ders. Leper	16
3/8 ölçegi	19
5-nji ders. Ýalla	19
6–7-nji dersler. Özbek halk saz gurallary	21
Ajam II (taronasy)	26
Owgan rybaby hakynda rowaýat	28
8–9-njy dersler. Üflenip çalynýan we kakylýan gurallar	30
Minor seshatary	32
Dep	33

IKINJI ÇÄRÝEK

Baýram we dabara aýdymlary

1-nji ders. Umumy düşünje	35
Bagşy bolasym gelýär. Sazy J.Gurbangylyjowanyňky	36
2–3-nji dersler. Toý-dabara aýdymlary	40
Munajat. Sözleri A.Nowaýynyňky. Sazy I. Ikramowyňky	42
Watan mähri. Sözleri J.Jabbarowyňky. Sazy I. Ikramowyňky	43
4–5-nji dersler. Halk tanslary	45
Kamarinça (Камаринская)	45
Gopak	46
Bulba (Бульба)	47
6–7-nji dersler. Alla aýdymlary	49
«Alla» hakynda rowaýat	53
Sol-major tonallygy	54
Birinji ýarym ýyllyk boýunça berkitmek üçin ýumuşlar	55

ÜÇÜNJI ÇÄRÝEK Möwsüm aýdymlary

1-nji ders. Möwsüm we märeke aýdymlary	57
Biz esgerdiris. Sözleri I.Rahmanyňky. Sazy N.Narhojaýewiňki	62
2–3-nji dersler. Gys paslynyň aýdymlary	64
4–5-nji dersler. T.Jalilow	67
Signal. Sazy T.Jalilowyňky	68
Bagşynyň edermenligi	68
Tüýdügiň sesi	71
Mirzadöwlet. Halk sazy	73
6–7-nji dersler. Remezhan aýdymlary	74
Gutly bolsun baýramyň.Sözleri Gurban Meredowyňky. Sazy Jeren Gurban-gylyjowanyňky	76
8–10-njy dersler. Nowruz baýramyna degişli aýdymlar	78
Ýaşasyn Nowruz ady. Sözleri G. Meredowyňky. Sazy J. Gurbangylyjowanyňky	79
Güneşde. Sözleri Nury Baýramowyňky. Sazy D. Nuryýewiňki	80
Anna. Sözleri K. Taňrygulyýewiňki. Sazy W. Ahmedowyňky	82
Çal, dutarym. Sözleri N. Baýramowyňky. Sazy J. Gurbangylyjowanyňky	83
Fa-major	84

DÖRDÜNJI ÇÄRÝEK Bahar paslynyň aýdymlary

1-nji ders. Bahar paslynyň aýdymlary barada düşünje	85
Gül mekanyň bahar-ýazy. Sözleri A. Güriýewiňki. Sazy N. Muhadowyňky	87
Re-minor tonallygy	88
2–3-nji dersler. Çagalaryň halk aýdymlary	89
Güller meniň gülenim. Sözleri P.Möminiňki. Sazy N.Narhojaýewiňki	89
4-nji ders. Kompozitor Kamiljan Jepbarow	91
Diýarymsen. Sözleri Habibiniňki. Sazy K.Jepbarowyňky	92
5–6-njy dersler. Baharyň ilçileri baradaky aýdymlar	94
Men çynar ekdim. Sözleri G. Çöliýewiňki. Sazy D. Nuryýewiňki	96
7–8-nji dersler. Kompozitor Fahriddin Sadykow	100
Garabaýyr. Sözleri A.Polatowyňky. Sazy F.Sadykowanyňky	101
Ikinji ýarym ýyllyk bounça berkitmek üçin ýumuşlar	104
Ýatda saklaň!	105
Aýdym-saz sözlügi	106

OOILXON IBROHIMOV

MUSIQA

4-sinf uchun darslik

(Turkman tilida)

Gaýtadan işlenen we doldurylan 4-nji neşirden terjime

Terjime eden *K. Hallyýew*

Redaktor *G.Abdullaýewa*

Suratçy *Ş. Mirfayozow*

Tehredakdor *T.Smirmowa*

Korrektor *G.Abdullaýewa*

Kompýuterde sahaplaýjy *A. Suleýmanow*

Neşirýat lisenziýasy AI № 154. 14.08.09.

Çap etmäge 2013-nji ýylyň 25-nji iýunynda rugsat edildi. Ölçeği 70x90 $\frac{1}{16}$.
Arial CE garniturasy. Kegli 14 şponly. Ofset çap ediliş usuly. Ofset kagyzy.

Şertli eşir listi 8,19. Neşir listi. 8,5.

nusgada çap edildi. Sargyt №

Özbekistanyň Metbugat we habar agentliginiň
Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çaphana döredijilik öýünde çap edildi.
100128. Daşkent, Şaýhantahur köçesi, 86.

Biziň internet salgymyz: www.gglit.uz
E-mail: iptdgulom@sarkor.uz, info@gglit.uz

**KÄRENDESINE BERLEN DERSLIGIŇ
ÝAGDAÝNY GÖRKEZÝÄN JEDWEL**

№	Okuwçynyň ady, familiýasy	Okuw ýyly	Okuw kitabyňy alan wagtyndaky ýagdaýy	Synp ýolbaş- çysynyň goly	Okuw kitabyňy tabşyrandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçy- synyň goly
1						
2						
3						
4						
5						
6						

Derslik kärendä berlip, okuw ýylynyň ahyrynda gaýtaryp alnanda ýokarky jedwel synp ýolbaşçysy tarapyndan aşakdaky bahalamak tertibine esaslanyp doldurylýar:

Täze	Dersligiň ilkinji gezek peýdalanmaga berlendäki ýagdaýy.
Ýagşy	Jilti gowy, okuw kitabyňyň esasy böleginden bölünmedik. Ähli sahypalary bar, ýyrtylmadyk, sahypalarynda ýazgylar we çyzgylar ýok.
Kanagat- lanarly	Jilti ýenjilen, kä ýerleri çyzylan, gyalary gädilen, okuw kitabyňyň esasy böleginden bölek ýerleri bar, peýdalanyjy tarapyndan kanagatlanarly derejede abatlanypdyr. Goparlan sahypalary ýelimlenen, käbir sahypalary çyzylan.
Kanagat- lanarsyz	Jilti çyzylan, ýyrtyk, esasy böleginden aýrylan, ýyrtylan ýeri düşüp galan, kanagatlanarsyz derejede abatlanan. Sahypalary ýyrtylan, listleri ýetişmeýär, çyzyp taşlanan. Okuw kitabyňy gaýtadan dikeldip bolmaýar.